

Renata Urban

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0001-7970-8076

DOI: 10.57586/CMJW0002

Polscy olimpijczycy w niemieckich obozach jenieckich

Słowa kluczowe: olimpijczycy, igrzyska olimpijskie, obozy jenieckie, II wojna światowa

Ideę odrodzenia starożytnych igrzysk olimpijskich baron Pierre de Coubertin przedstawił podczas swojego przemówienia, które wygłosił 25 listopada 1892 r. na jubileuszowej sesji z okazji piątej rocznicy powstania Unii Francuskich Towarzystw Sportów Atletycznych na paryskiej Sorbonie. Nie była to pierwsza inicjatywa wskrzeszenia igrzysk starogreckich, bowiem w Anglii w XVII w. Robert Dover, a w połowie XIX w. William Penny Brookes, podjęli próby zorganizowania zawodów sportowych na wzór starożytnych agonów. Podobne pomysły zrodziły się w kilku innych krajach, np. w Szwecji, Niemczech, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Szkocji, również na ziemiach polskich pod zaborami. Tego rodzaju inicjatywy były także udziałem Greków, jako spadkobierców idei olimpijskiej, którzy w drugiej połowie XIX w. czterokrotnie (w 1859, 1870, 1875 i 1889 r.) przeprowadzili igrzyska nawiązujące do starożytnych. Żaden z tych projektów nie przetrwał jednak próby czasu i dopiero koncepcja wskrzeszenia igrzysk opracowana i zaprezentowana przez P. de Coubertina zyskała uznanie, choć początkowo nie została przyjęta z wielkim entuzjazmem¹.

Po ostrożnej zapowiedzi swoich planów podczas wystąpienia na Sorbonie, doprowadził P. de Coubertin do zwołania w Paryżu w dniach 16–24 czerwca 1894 r. – pod auspicjami Unii Francuskich Towarzystw Sportów Atletycznych – Międzynarodowego Kongresu Sportowego (później uznanego za I Kongres Olimpijski), którego głównym celem było omówienie kwestii amatorstwa w sporcie oraz wskrzeszenie igrzysk olimpijskich. Na Kongresie tym powołano Międzynarodowy Komitet Olimpijski (MKOI), uchwalono wznowienie igrzysk olimpijskich oraz zaprezentowano fundamentalne zasady organizacyjne i programowe nowożytnych igrzysk, do których należały: czteroletni cykl olimpijski, przyznanie organizacji igrzysk miastom, a nie państwom, dopuszczenie do rywalizacji olimpijskiej wyłącznie amatorów,

¹ W. Lipoński, *Historia sportu na tle rozwoju kultury fizycznej*, Warszawa 2012, s. 320–322, 466–478; W. Lipoński, *Olimpizm dla każdego: popularny zarys wiedzy o historii, organizacji i filozofii ruchu olimpijskiego*, Poznań 2000, s. 108–114.

wykluczenie z niej młodzieży, uniwersalny charakter igrzysk, dostosowanie igrzysk do warunków współczesnego życia².

„Wznowienie igrzysk olimpijskich na podstawach oraz warunkach odpowiadających potrzebom nowoczesnego życia powodowałyby w odstępach czteroletnich obecność reprezentantów narodów świata, co pozwala wierzyć, że te pokojowe i rycerskie zmagania stanowią będą internacjonalizm najlepszy z wyobraźalnych”³. Coubertin miał świadomość, że w czasach nowożytnych nie było możliwe ogłoszenie zawieszenia wojen i konfliktów zbrojnych na czas trwania igrzysk olimpijskich, wzorem starożytnej „ekechejrii – pokoju bożego”, ale głęboko wierzył, że wzniosłe ideały olimpizmu jako „filozofii życia, wyrażającej i łączącej w wyważoną całość wartości ciała, woli i umysłu”⁴, były w stanie przekonać narody świata do pokojowego współzawodnictwa na sportowych stadionach. Był przekonany, że żadne wydarzenie – o zasięgu lokalnym czy międzynarodowym, a zwłaszcza żaden konflikt zbrojny – nie zakłóci ustanowionego i zaakceptowanego przez przedstawicieli narodów świata czteroletniego cyklu olimpijskiego. W okresie międzywojennym spełniły się plany i marzenia P. de Coubertina, które poetycko wyraził w *Odzie do Sportu*: „O Sporcie, ty jesteś Piękno! [...] O Sporcie, tyś jest Sprawiedliwością! [...] O Sporcie, tyś jest Honorem! [...] O Sporcie, tyś jest Radością! [...] O Sporcie, ty jesteś Pokój!”⁵.

Okazało się to realne zaledwie przez dwadzieścia lat, bowiem po przeprowadzeniu w 1912 r. piątych igrzysk w Sztokholmie, kolejne w 1916 r. w Berlinie już się nie odbyły ze względu na trwającą I wojnę światową. Jednak o trwałości i ciągłości ruchu olimpijskiego świadczyła nie tylko aktywność MKOl, której efektem było zwołanie w kwietniu 1919 r. – pierwszej po zakończeniu działań zbrojnych – sesji komitetu w Lozannie, ale także zachowanie numeracji olimpiad niezależnie od odbytych igrzysk oraz plany zorganizowania kolejnych igrzysk – zgodnie w cyklem olimpijskich – w 1920 r. W następnych igrzyskach – w 1924 r. w Paryżu – zadebiutowali polscy sportowcy, reprezentując barwy narodowe i odnosząc w nich pierwsze sukcesy medalowe⁶.

2 R. Wryk, *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*, Poznań 2012, s. 37–38; R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1979, s. 308–310.

3 Fragment tekstu odezwy do stowarzyszeń atletycznych i sportowych, zawarty w zaproszeniu na Międzynarodowy Kongres Sportowy w Paryżu w 1894 r., zob. P. de Coubertin, *Przemówienia. Pisma różne i listy*, Warszawa 1994, s. 15.

4 W. Lipoński, *Olimpizm dla każdego...*, s. 14.

5 P. de Coubertin, *Przemówienia. Pisma...*, s. 65–66.

6 Podczas igrzysk olimpijskich w Paryżu polska reprezentacja narodowa wywalczyła dwa medale. Autorami sukcesu byli: Józef Lange, Jan Łazarski, Tomasz Stankiewicz, Franciszek Szymczyk, którzy zdobyli srebrny medal w drużynowym wyścigu torowym na 4000 m oraz por. Adam Królikiewicz, który na Picadorze zajął 3. miejsce w indywidualnym konkursie skoków przez przeszkody; por. Z. Porada, *Starożytne i nowożytne igrzyska olimpijskie*, Kraków [1980], s. 812, 910–912.

Stan badań

Niewątpliwie autorami pierwszych publikacji, podejmujących problematykę upowszechnienia aktywności fizycznej, ale także kultywowania idei olimpijskiej w obozach jenieckich stali się sami jeńcy, zwłaszcza że było wśród nich nie tylko wielu dziennikarzy, literatów czy naukowców, ale również sportowców i olimpijczyków. Początkowo były to głównie teksty wspomnieniowe, drukowane na łamach gazet i czasopism: „Stolicy”⁷, „Tygodnika Mazowieckiego”⁸, „Widnokręgów”⁹, „Wrocławskiego Tygodnika Katolików”¹⁰, „Katolika”¹¹, „Kierunków”¹² i innych. Posiadały one dużą wartość poznawczą, ale nie można ich traktować jako badania naukowe. Próby opracowania zagadnienia rozwoju kultury fizycznej w poszczególnych obozach jenieckich podjęli studenci Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie oraz Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, Filii w Gorzowie Wielkopolskim, przygotowując prace magisterskie o oflagach II B Arnswalde, II D Gross Born¹³, II E Neubrandenburg¹⁴, II C Woldenberg¹⁵ oraz VII A Murnau¹⁶. Bardzo ważną publikacją, wszechstronnie opisującą sytuację polskich jeńców w obozach jenieckich podczas II wojny światowej, stała się monografia Juliusza Pollacka *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli*¹⁷. Autor – obok wielu zagadnień dotyczących np. nazistowskiego systemu jenieckiego, ruchu oporu w obozach, działalności kulturalnej – przedstawił również inicjatywy podejmowane przez jeńców w zakresie wychowania fizycznego i działalności sportowej. Sportowcom poległym lub zamordowanym w czasie II wojny światowej, a także jeńcom wojennym, swoją uwagę poświęcił Bogdan Tuszyński, dziennikarz sportowy, autor wielu monografii o tematyce sportowej, jak np. *Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939–1945*¹⁸, która jest swego rodzaju leksykonem ludzi polskiego sportu. Bogdan Tuszyński jako jeden z pierwszych, dzięki możliwości dotarcia do udostępnionych materiałów archiwalnych, zamieścił w swojej *Księdze...* biogramy sportowców – olimpijczyków, zamordowanych w 1940 r. w obozach

7 T. Niewiadomski, *Międzynarodowy mecz w Stalagu*, „Stolica” 6 IV 1969; idem, *Olimpijska „Stolica” z 1940 r.*, „Stolica” 1 VIII 1976.

8 L. Burski, *Olimpiada roku wojny*, „Tygodnik Mazowiecki” 20 VII 1971.

9 C. Czubak, *Karną żabką... po olimpijski laur*, „Widnokreghi” 1972, nr 9.

10 W. Modzelewski, *Za drutami Oflagu II C*, „Wrocławski Tygodnik Katolików” 28 I 1973.

11 T. Niewiadomski, *Olimpiada w Stalagu*, „Katolik” 18 VII 1976.

12 Z. Weiss, *Olimpiada za drutami*, „Kierunki” 18 VII 1976; T. Niewiadomski, *Mecz piłkarski w Stalagu IV A*, „Kierunki” 1 VI 1986.

13 T. Kapeluszný, *Wychowanie fizyczne i sport w oflagu Gross-Born*, Gorzów Wielkopolski 1977.

14 J. Wendt, *Wychowanie fizyczne i sport w oflagach Arnswalde, Neubrandenburg i Gross-Born*, Warszawa 1970.

15 T. Hudycz, *Wychowanie fizyczne i sport w obozie jenieckim II C Woldenberg*, Warszawa 1970; W. Jans, *Kultura fizyczna w obozie jenieckim II C w Woldenbergu w latach 1940–1945*, Gorzów Wielkopolski 1976.

16 A. Bieszka, *Organizacja i formy działania w zakresie kultury fizycznej w obozie VII A Murnau*, Warszawa 1970, mps.

17 J. Pollack, *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli*, [wyd. 2 popr. i uzup.], Warszawa 1986.

18 B. Tuszyński, *Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939–1945*, Warszawa 1999.

NKWD. Pionierem w zakresie badań naukowych na szeroką skalę i kompleksowo odnoszących się do zagadnień aktywności fizycznej i sportu w obozach jenieckich był Wojciech Półchłopek, a ich efektem stała się rozprawa doktorska, obroniona na Uniwersytecie Opolskim w 2002 r., a następnie opublikowana w postaci monografii naukowej *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w obozach jenieckich Wehrmachtu i NKWD (1939–1945)*¹⁹. Jest to z pewnością praca niezwykle wartościowa, aczkolwiek ze względu na jej syntetyczny charakter, nie rozpatruje ona problematyki z każdej perspektywy. Najważniejszy dla jej autora wydawał się fakt podjęcia przez jeńców, osadzonych w obozach, różnych form aktywności fizycznej, a nieco mniej istotnym elementem były ich wcześniejsze doświadczenia sportowe, w tym choćby udziału w igrzyskach olimpijskich. Wybitny historyk poznański, specjalizujący się m.in. w problematyce międzynarodowego i polskiego ruchu olimpijskiego, a także biografistyce sportowej – Ryszard Wryk, opublikował trzy monografie, podejmujące tę tematykę: *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939*²⁰, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*²¹ oraz *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*²². W pierwszej, zaprezentował autor biografie polskich olimpijczyków, uczestniczących w igrzyskach olimpijskich w dwudziestoleciu międzywojennym. W drugiej, przedstawił portret zbiorowy i charakterystykę socjologiczną polskich olimpijczyków jako grupy społecznej, a omawiając ich sylwetki, wskazał tych, którzy w okresie wojny i okupacji byli jeńcami niemieckich obozów jenieckich. W trzeciej, opisał udział polskich olimpijczyków w działaniach zbrojnych na różnych frontach wojennych oraz ich losy w czasie okupacji niemieckiej, a także straty, jakie poniósł polski sport. Problematykę sportu podczas wojny i okupacji, w tym zagadnienia dotyczące aktywności fizycznej jeńców wojennych – sportowców i olimpijczyków – w obozach jenieckich, R. Wryk podjął także w obszernym artykule pt. *Sport polski w cieniu swastyki. Szkic historiograficzny*, opublikowanym w „Przeglądzie Zachodnim” w 2018 r.²³. Autor bardzo szczegółowo przedstawił w nim dotychczasowe dokonania badaczy w tym zakresie. Najnowszą pracę, prezentującą tematykę rozwoju sportu w obozach jenieckich, stanowi monografia autorstwa Anny Matuchniak-Mystkowskiej *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born. Analiza socjologiczna*²⁴, wydana w Łodzi w 2021 r. Poza wymienionymi, jest jeszcze wiele publikacji, zarówno monografii, jak i artykułów naukowych, opisujących różne aspekty życia jeńców w obozach, jednak problematykę rozwoju kultury fizycznej potraktowano w nich marginalnie, stąd nie zostały

19 W. Półchłopek, *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w obozach jenieckich Wehrmachtu i NKWD (1939–1945)*, Opole 2002.

20 R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939: biogramy olimpijczyków*, Poznań 2006.

21 Idem, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015.

22 Idem, *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*, Poznań 2016.

23 Idem, *Sport polski w cieniu swastyki. Szkic historiograficzny*, „Przegląd Zachodni” 2018, nr 4, s. 7–34.

24 A. Matuchniak-Mystkowska, *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born. Analiza socjologiczna*, Łódź 2021.

wzmiankowane. Niewiele także uwagi poświęcono dotąd olimpijczykom okresu międzywojennego, osadzonym w niemieckich obozach jenieckich, z wyjątkiem pracy R. Wryka. Dlatego autorka niniejszego artykułu uznała za zasadne podjęcie tego tematu, by przedstawić i upamiętnić wojenne losy wybitnych polskich sportowców, uczestników igrzysk olimpijskich.

Uwarunkowania organizacyjno-prawne

„Najwyższe wartości narodów stają się źródłem szlachetnej walki i pokojowego współzawodnictwa”²⁵. Tak cenione przez P. de Coubertina wartości, nie zdołały jednak powstrzymać III Rzeszy przed napaścią na Polskę i wybuchem II wojny światowej. Na rozkaz Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego o mobilizacji alarmowej z 23 sierpnia 1939 r., a następnie prezydenta Polski Ignacego Mościckiego o mobilizacji powszechnej z 30 sierpnia 1939 r.²⁶, do obrony granic Ojczyzny stawili się także sportowcy, a wśród nich olimpijczycy. Czynnici uczestniczyli w walkach na wszystkich frontach wojny obronnej Polski 1939 r., często ponosząc najwyższą ofiarę²⁷.

Po zakończeniu kampanii wrześniowej, jesienią 1939 r., do niemieckich obozów jenieckich na terenie III Rzeszy oraz na okupowanych ziemiach polskich trafiło ok. 420 tys. polskich żołnierzy. Ta liczba – z różnych przyczyn – została znacząco zredukowana. Część jeńców zwolniono, wielu zmieniło status z jeńców wojennych na robotników przymusowych; nastąpiła także wymiana jeńców pomiędzy III Rzeszą a Związkiem Radzieckim oraz przejęcie żołnierzy internowanych w Rumunii i na Węgrzech. Jesienią 1944 r., po kapitulacji powstania warszawskiego oraz w wyniku walk 2. Korpusu Polskiego gen. dyw. Władysława Andersa, w obozach jenieckich osadzono kolejną dużą grupę żołnierzy. Juliusz Pollack wykazał, że do sierpnia 1944 r. liczba przetrzymywanych w oflagach i stalagach polskich jeńców wynosiła ok. 53 tys., natomiast do końca 1944 r. wzrosła do ok. 73 tys., w tym 20 tys. oficerów oraz 53 tys. szeregowych i podoficerów²⁸.

25 Ostatnie zdanie utworu napisanego przez P. de Coubertin pt. *Oda do sportu*, zob. P. de Coubertin, *Przemówienia. Pisma...*, s. 66.

26 A.A. Ostanek, *Przebieg mobilizacji 1939 roku na terenie Okręgu Korpusu nr VI „Lwów”*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2013, t. 2, s. 208–209.

27 W kampanii wrześniowej zginęło dwunastu polskich olimpijczyków: Stefan Adamczak (lekkoatleta, uczestnik igrzysk w 1924 r.), Antoni Cejzik (lekkoatleta, 1924 i 1928 r.), Czesław Cyranik (bokser, 1936 r.), Stanisław Czerniawski (jeździec, 1936 r.), Józef Jaworski (lekkoatleta, 1924 i 1928 r.), Leszek Lubicz-Nycz (szermierz, brązowy medalista turnieju drużynowego w szabli, 1932 r.), Jerzy Łucki (bobsleista, 1928 r.), Aleksander Małecki (szermierz, 1924 i 1928 r., brązowy medalista turnieju drużynowego w szabli, 1928 r.), Andrzej Sołtan (wioślarz, 1928 r.), Jan Wrzosek (strzelec, 1936 r.), Stanisław Zieliński (kolarz, 1924 r.), Stanisław Ziffer (lekkoatleta, 1924 r.). Por. R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 124, 539, 659–660; R. Urban, *Jeźdźcy – olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 52; B. Tuszyński, *Księga sportowców polskich...*, s. 36, 43, 107, 174, 180, 187, 320; A. Jucewicz, *Olimpijczycy w walce o wolność. W: 50 lat na olimpijskim szlaku*, [kom. red. A. Brzeziński i in.], Warszawa 1969, s. 109–111.

28 J. Pollack, *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli...*, s. 13–16; R. Wryk, *Sport i wojna...*, s. 149–150.

Polscy jeńcy, początkowo osadzeni byli w kilkunastu obozach, razem z jeńcami innych narodowości, następnie zostali przetransportowani do kilku obozów, przeznaczonych wyłącznie dla Polaków. Dotyczyło to zwłaszcza obozów oficerskich, skąd jeńców przeniesiono do: Oflagu II C Woldenberg (Dobiegniew), Oflagu II D Gross Born (Borne Sulinowo), Oflagu II E Neubrandenburg (Niemcy, Meklemburgia – Pomorze Przednie) oraz Oflagu VII A Murnau (Niemcy, Bawaria). W tym ostatnim przebywali głównie wyżsi stopniem oficerowie, w tym 26 generałów²⁹. W każdym z tych obozów, w różnych okresach ich istnienia, przetrzymywanych było wielu sportowców, a wśród nich kilkudziesięciu olimpijczyków.

Status prawny osadzonych w obozach żołnierzy i oficerów określały międzynarodowe konwencje, regulujące sposób traktowania jeńców wojennych. Zasady te zawarte zostały w IV Konwencji haskiej z 1907 r. – Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej, artykuły: O jeńcach wojennych³⁰ oraz w Konwencji dotyczącej traktowania jeńców wojennych, podpisanej w Genewie dnia 27 lipca 1929 r. (zwłaszcza artykuł 17: „Strony walczące będą popierały jak najbardziej rozrywki umysłowe i sportowe, organizowane przez jeńców wojennych”)³¹, która obowiązywała wszystkie państwa, sygnatariuszy tego dokumentu, w tym Niemcy i Polskę. Zapisy w konwencjach obowiązywały państwa przetrzymujące jeńców do humanitarnego ich traktowania, zapewnienia im godnych warunków życia w niewoli, zakazywały zmuszania do pracy oficerów i zobowiązywały do wypłacania wynagrodzenia podoficerom i szeregowym, którzy taką pracę świadczyli, ponadto polecały państwom m.in. stworzenie jeńcom możliwości podejmowania określonych rodzajów działalności, w tym sportowej w celu podtrzymania sprawności poprzez uprawianie różnych form aktywności fizycznej. W rzeczywistości przepisy konwencji wielokrotnie były jednak brutalnie łamane, zwłaszcza w pierwszym etapie wojny, kiedy Niemcy odnosili zwycięstwa na wszystkich frontach. Najwięcej przypadków nieprzestrzegania zapisów prawnych miało miejsce w odniesieniu do podoficerów i szeregowych³².

Polscy olimpijczycy w niemieckich obozach jenieckich

Oflag II B Arnswalde

Oflag II B Arnswalde (Choszczno) utworzono pod koniec października 1939 r. w dawnych koszarach 14. Pomorskiego Pułku Piechoty. Pierwszy transport oficerów

29 B. Woltmann, *Rekreacja fizyczna i sport w obozie jenieckim w Woldenbergu, „Zeszyty Gorzowskie”* 1978, s. 159–160; J. Pollack, *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli...*, s. 29–30.

30 Dz.U. RP 1927, nr 21, poz. 161.

31 Dz.U. RP 1932, nr 103, poz. 866.

32 R. Urban, *Organizacja wychowania fizycznego i sportu żołnierzy polskich w niemieckich obozach jenieckich w czasie II wojny światowej*. W: *Historia polskiego i niemieckiego sportu w XIX i XX wieku. Idee, ludzie, polityka i kultura*, red. D. Wojtaszyn, W. Stępiński, J. Eider, Poznań 2016, s. 224; S. Kotarski, *W XXX rocznicę wyzwolenia obozu w Dobiegniewie. Konwencja genewska a polscy jeńcy wojenni, „Nadodrże”* 12–25 I 1975, s. 1, 7.

i szeregowych polskich, liczący 2254 osoby, przybył do obozu 6 listopada 1939 r.³³. W maju 1940 r. zostali tam przeniesieni dwaj polscy olimpijczycy: Zygmunt Weiss i Henryk Niezabitowski. Obydwaj walczyli w obronie Warszawy, a po kapitulacji stolicy osadzeni byli w Oflagu IV A Hohnstein w pobliżu Drezna. Zygmunt Weiss³⁴ (1903–1977) był lekkoatletą, sprinterem, dwukrotnym olimpijczykiem (z 1924 i 1928 r.). Po zakończeniu kariery sportowej, poświęcił się dziennikarstwu sportowemu, specjalizował się głównie w kolarstwie. Henryk Niezabitowski (1896–1976) był wioślarzem i hokeistą lodowym. Obie dyscypliny uprawiał na wysokim poziomie, ale to w wioślarstwie został powołany na igrzyska olimpijskie w Amsterdamie w 1928 r. do reprezentacyjnej ósemki ze sternikiem, z którą wywalczył 4. lokatę. Największym sukcesem w hokeju na lodzie był udział z drużyną narodową w mistrzostwach Europy w Davos w 1926 r., gdzie polski zespół zajął 6. miejsce³⁵.

Andrzej Szutowicz w swoim opracowaniu *Olimpiada w Oflagu II B. Czy była?*, jako głównego propagatora sportu w oflagu w Arnswalde, wskazał Z. Weissa, podkreślając zwłaszcza jego działalność dziennikarską i artykuły, które pisał do obozowej gazety „Za Drutami”. W jednym z numerów informował, że na początku stycznia 1941 r. sport uprawiało zaledwie 200 osób z ponad 2 tys. osadzonych, w tym 24 jeńców trenowało boks, 40 – gimnastykę, 150 – siatkówkę, a niektórzy z tej grupy angażowali się w każdą z wymienionych form. W kolejnym numerze podkreślał, że dokonano reorganizacji sportu i sytuacja uległa poprawie po objęciu funkcji starszego obozu przez płk. Wojciecha Tyczyńskiego, który zapowiedział, że: „Wychowanie fizyczne będzie miało odtąd charakter służbowy, a za stan wf odpowiedzialni będą komendanci bloków”³⁶.

Zanim jednak do tego doszło, Z. Weiss dostrzegł problem w braku aktywności fizycznej jeńców i próbował go rozwiązać, publikując w „Za Drutami” kolejny artykuł.

33 *Obóz dla jeńców oficerów. Oflag II B Arnswalde*, „Jadwiga. Pismo Parafii św. Jadwigi Królowej” 2004, nr 3, wyd. spec., s. 1–2. Szerzej na temat Oflagu II B Arnswalde pisali: J. Bohatkiewicz, *Oflag II B Arnswalde*, Warszawa 1974; A. Szutowicz, S. Giziński, *Oflag II B Arnswalde. Jenieckie losy*, Wrocław 2013; *Niewola i nadzieja. Korespondencja wojenna Andrzeja i Krystyny Mystkowskich*, oprac. A. Matuchniak-Mystkowska, J. Mystkowski, P. Stanek, Opole 2018.

34 Na temat Z. Weissa podano skróte informacje, ponieważ jego postaci będzie poświęcony inny artykuł, opublikowany w tym tomie.

35 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 618–621, 446–449; R. Urban, *Organizacja wychowania fizycznego i sportu żołnierzy polskich...*, s. 240–241.

36 A. Szutowicz, *Olimpiada w Oflagu II B. Czy była?*, „Ziemia Drawieńska” 2008, nr 48, s. 22–24. W swoim artykule A. Szutowicz zastanawia się, czy zawody sportowe, które zostały zorganizowane w Oflagu II B Arnswalde latem 1940 r. można uznać za inicjatywę mającą upamiętnić rok olimpijski 1940? O tych zawodach pisał także w swoim pamiętniku jeńiec tego obozu i autor książki pt. *Oflag II B Arnswalde*, wydanej w 1974 r., Józef Bohatkiewicz, podając, że 29 sierpnia 1940 r. rozpoczęły się zawody WF (trwały do 31 sierpnia). Jednak, oceniając z perspektywy współczesnej wiedzy i na podstawie dostępnych dokumentów, porównując te zawody do inicjatyw olimpijskich ze stalagu w Langwasser czy oflagów w Woldenbergu i Gross Born, nie były one przeprowadzone zgodnie z ceremoniałem olimpijskim i nie towarzyszyła im olimpijska symbolika. Zastanawiające jest również to, że Z. Weiss, który w tym okresie był już jeńcem Arnswalde nie wspominał o tych zawodach – jako olimpijskich – w żadnym ze swoich artykułów.

Potrzeby ruchu w znaczeniu kultury fizycznej w naszej sytuacji obecnej nie potrzeba chyba uzasadniać. Konieczność ćwiczeń fizycznych rozumie zapewne każdy mieszkaniec obozu, natomiast znikomy procent zaledwie uprawia te ćwiczenia, choć warunki ku temu mamy dość sprzyjające. Sala gimnastyczna w ciągu dnia ma frekwencję arcyciskromną, boiska w ogóle nie można brać w rachubę, a tymczasem zdolność do uprawiania ćwiczeń fizycznych w naszym środowisku dochodzi przecież do 100%. Ćwiczenia fizyczne tylko wtedy będą korzystne, jeśli uprawia się je systematycznie, cały rok. Jednym z nielicznych sportów dostępnych w naszych warunkach jest lekkoatletyka, która nie zna przeszkód w zimie... Uświadomienie sportowe w naszym środowisku pozostawia bardzo wiele do życzenia. To [...] jest niczym innym jak g n u s n o s c i a. Na tę pospolitą, a niebezpieczną chorobę trzeba znaleźć środki zaradcze³⁷.

Zabudowa terenu obozu – obszerny plac apelowy dawnych koszar Wehrmachtu oraz hala sportowa rzeczywiście stwarzały dogodne warunki do podjęcia aktywności fizycznej. W „sportowaniu” – jak określili swoją działalność sami jeńcy – uczestniczyć zaczęła znacząca część osadzonych, łącznie ze starszymi wiekiem oficerami, bowiem wszyscy dostrzegli w nim korzyści zarówno dla zdrowia fizycznego, jak i psychicznego. Obydwaj olimpijczycy – Z. Weiss i H. Niezabitowski – stali się animatorami życia sportowego, które udało się rozwinąć na bardzo dobrym poziomie, zwłaszcza od wiosny 1941 r.³⁸.

Oflag II D Gross Born

Do połowy maja 1942 r. wszyscy polscy jeńcy opuścili Oflag II B i zostali przeniesieni do Oflagu II D Gross Born. W roku 1942 został on przekształcony w obóz jeniecki dla polskich żołnierzy, do którego kilkakrotnie przybywały transporty jeńców z innych obozów – z XII A Hadamar i X C Lübeck (czerwiec i lipiec 1942 r.) oraz II E Neubrandenburg (styczeń 1944 r.). W momencie ulokowania w obozie polskich oficerów, na jego terenie nie było żadnych urządzeń sportowych. Inicjatywę budowy niezbędnych obiektów i tworzenia infrastruktury potrzebnej do zaczącia jakiegokolwiek aktywności fizycznej przejęli przedwojenni sportowcy i działacze sportowi, wspomagani przez architektów i inżynierów, którzy wykonali projekty i wstępne prace. Dużym zaangażowaniem wykazali się olimpijczycy – Z. Weiss i H. Niezabitowski, wspomagani przez wybitnych polskich sportowców okresu międzywojennego, m.in. Mariana Benkowskiego, Mirosława Nowaka – lekkoatletów, Aleksandra Kowalskiego – piłkarza nożnego, Tadeusza Konopackiego – szermierza,

37 T. Skowronek, *Zapomniane igrzyska*, Borne Sulinowo 2014, s. 3–4.

38 Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Obozy jenieckie 1939–1945, sygn. 2/2514/0-/3/216, b.p.; Z. Weiss, *Olimpiada za drutami*, „Kierunki” 18 VII 1976, s. 7, 11; T. Gasztold, *Z dziejów Ziemi Choszczeńskiej w latach 1939–1945*. W: *Ziemia Choszczeńska przeszłość i teraźniejszość*, red. S. Lasek, Szczecin 1976, s. 132.

Czesława Plejewskiego – siatkarza oraz działaczy sportowych, jak płk. dypl. dr. Ignacego Izdebskiego – prezesa Okręgowego Związku Piłki Nożnej w Krakowie³⁹.

Najbardziej znaną i najdonioślejszą inicjatywą, podjętą przez olimpijczyków w Oflagu II D było upamiętnienie roku olimpijskiego 1944 poprzez zorganizowanie zawodów sportowych, zgodnie z ceremoniałem i symboliką olimpijską. Mimo że igrzyska olimpijskie w okresie międzywojennym zyskały już powszechne uznanie, to należy pamiętać, że w tym okresie nie były jeszcze transmitowane przez telewizję, a jedynie przez radio i relacjonowane w prasie. Z tego powodu, bezpośrednio doświadczenie obydwu olimpijczyków – Z. Weissa i H. Niezabitowskiego – było bezcenne. Na czele komitetu organizacyjnego stanął płk dypl. dr I. Izdebski, a do działań włączyło się wielu jeńców, nawet ci, którzy niewiele mieli wspólnego ze sportem. Ostatecznie, po licznych problemach związanych z wyszkoleniem sędziów w dyscyplinach rozgrywanych podczas rywalizacji, zdobyciem niezbędnego sprzętu, przygotowaniem terenu, programu zawodów, nagród dla zwycięzców, „Obozowa Olimpiada” odbyła się w dniach od 30 lipca do 15 sierpnia 1944 r.⁴⁰, a przysięgę w imieniu uczestników złożył Z. Weiss. Drugi z olimpijczyków, H. Niezabitowski, w czasie trwania zawodów przebywał w obozowym lazarecie⁴¹. Działania te, po wojnie podsumował i ocenił inny jeńiec tegoż oflagu Henryk Swolkień, muzyk i kompozytor, autor *Sygnatu na cztery trąbki*, specjalnego hymnu „Obozowej Olimpiady”, wspominając, że: „w niezmiernie kulturalny i umiejętny sposób łączył on [Z. Weiss] działalność sportową z działalnością dziennikarską i umiał nas «zarazić» tą «olimpiadą»”⁴².

Po upadku powstania warszawskiego, jesienią 1944 r., do Oflagu II D Gross Born trafił jeszcze jeden olimpijczyk, Otton Gordziałkowski (1898–1994). We wrześniu 1939 r. walczył w obronie Wybrzeża, a po powrocie do Warszawy działał w Armii Krajowej. Brał udział w powstaniu warszawskim, w którym zginął jego niespełna 16-letni syn. Otton Gordziałkowski miał wszechstronne zainteresowania sportowe. Uprawiał pływanie, wioślarstwo, żeglarstwo, boks i hokej na lodzie. Uczestniczył w igrzyskach olimpijskich w Amsterdamie w 1928 r., gdzie w wioślarskiej ósemce, razem z: Józefem Łaszewskim, Wacławem Michalskim, Henrykiem Niezabitowskim (z którym spotkał się w Gross Born), Andrzejem Sołtanem, Januszem Ślązakiem, Stanisławem Urbanem, Marianem Wodziańskim i Jerzym Skolimowskim jako sternikiem, zajął 4. miejsce.

39 T. Kapeluszný, *Wychowanie fizyczne i sport w oflagu Gross-Born...*, s. 18, 23.

40 AAN, Obozy jenieckie 1939–1945, sygn. 2/2514/0/-/3/215, b.p. Szczegółowo jej przebieg opisał sam Z. Weiss w artykule pt. *Olimpiada za drutami*, opublikowanym w tygodniku „Kierunki” (18 VII 1976), a później przedrukowanym w monografii w oprac. R. Wryka, *Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach*, Poznań 2009, s. 320–333; W. Półchłopek, *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w obozach jenieckich...*, s. 122–123.

41 AAN, Obozy jenieckie 1939–1945, sygn. 2/2514/0/-/3/216, b.p.; Z. Weiss, *Olimpiada za drutami*, „Kierunki” 18 VII 1976, s. 7, 11; W. Jans, *Od siatkówki do olimpiady*, „Nadodrże” 5 III 1976, s. 7.

42 T. Skowronek, *Zapomniane igrzyska...*, s. 5.

Dnia 25 stycznia 1945 r. rozpoczęto ewakuację jeńców Oflagu II D Gross Born na zachód w głąb III Rzeszy. W 60-dniowym marszu, który dla części jeńców okazał się ponad ich siły, brali udział także olimpijczycy. Wczesną wiosną dotarli do Stalagu X B Sandbostel w północno-zachodnich Niemczech, a w połowie kwietnia, po kolejnych dwóch tygodniach do Oflagu X C Lübeck, który 2 maja 1945 r. wyzwoliły wojska brytyjskie⁴³.

Oflag II C Woldenberg

Najliczniejsza, trzynastoosobowa grupa polskich olimpijczyków osadzona została w Oflagu II C Woldenberg, choć ich liczba zmieniała się w okresie istnienia obozu. Trudno precyzyjnie określić, w jakich obozach przejściowych (dulagach) czy innych oflagach przebywali poszczególni polscy olimpijczycy zanim trafili do Woldenbergu. Pierwsi polscy jeńcy przywiezieni zostali do Oflagu II C 28 maja 1940 r. z oflagów XVIII A Lienz, XVIII B Wolfsberg i XVIII C Spittal. Było to 667 jeńców, w tym 495 oficerów. Miesiąc później, 26 czerwca, przyjechała najliczniejsza (1600-osobowa) grupa jeńców z Oflagu XI B Braunschweig, a 17 września (1063-osobowa) grupa z Oflagu II B Arnswalde. W późniejszym okresie transporty nowych jeńców były już zdecydowanie mniej liczne. Ogólna liczba jeńców w Oflagu II C Woldenberg oscylowała w granicach od 5946 do 6740 przez cały okres funkcjonowania obozu⁴⁴.

Na łączną liczbę trzynastu olimpijczyków z okresu międzywojennego, którzy znaleźli się w Woldenbergu, czterech było uczestnikami zimowych, a dziewięciu – letnich igrzysk olimpijskich. Reprezentowali oni następujące dyscypliny sportowe: hokej na lodzie (trzy osoby), szermierka i wioślarstwo (po dwie osoby), jeździectwo, koszykówka, lekkoatletyka, narciarstwo, pięciobój nowoczesny i żeglarstwo (po jednej osobie).

Tadeusz „Ralf” Adamowski (1901–1994) urodził się w Szwajcarii, a wychował w Stanach Zjednoczonych, dokąd wyemigrowali jego rodzice. Ukończył studia ekonomiczne w Harvard University w Cambridge. Był wszechstronnie utalentowanym sportowcem. Uprawiał futbol amerykański, hokej na lodzie, koszykówkę i tenis. W roku 1925 przyjechał do Polski i – korzystając z propozycji – zaangażował się w działalność sportową w warszawskim Akademickim Związku Sportowym (AZS) oraz trenerską, zwłaszcza w zakresie rozwoju hokeja na lodzie. W tej dyscyplinie został powołany do reprezentacji narodowej na igrzyska w 1928 r. w Sankt Moritz. Polski zespół odpadł z turnieju olimpijskiego po zremisowaniu meczu ze Szwecją (2:2) oraz porażce z Czechosłowacją (2:3)⁴⁵.

W wojnie obronnej we wrześniu 1939 r. walczył T. Adamowski w okolicach Bydgoszczy i Grudziądza. Trudno określić, w jakich okolicznościach został wzięty

43 Z. Weiss, *Olimpiada za drutami*. W: *Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach...*, s. 333.

44 J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1988, s. 27–28.

45 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 125–127.

do niewoli niemieckiej i co działo się z nim do maja 1940 r., kiedy do Woldenbergu trafili pierwsi polscy jeńcy – oficerowie. Nie ulega jednak wątpliwości, że przebywał w tym oflagu do jego ewakuacji w styczniu 1945 r. Wykorzystując znajomość języka angielskiego, zorganizował Instytut Angielski, zaangażował się także w działalność sportową. Był członkiem Wojskowego Klubu Sportowego (WKS) „Orle”, w ramach którego uprawiał koszykówkę, a także był organizatorem i aktywnym uczestnikiem zawodów sportowych pod nazwą „Rok Olimpijski w Obozie II C”⁴⁶.

Jan Baran-Bilewski (1895–1981) był lekkoatletą i pięcioboistą. Specjalizował się w biegach średnich i długich (od 1500 do 5000 m), a także w biegach przełajowych (6500 m). W roku 1920 został powołany do reprezentacji Polski w lekkoatletyce na igrzyska olimpijskie w Antwerpii, w których ostatecznie Polska nie uczestniczyła ze względu na trwającą wojnę polsko-bolszewicką. W roku 1922 zainteresował się pięciobojem nowoczesnym z takim zaangażowaniem, że sześć lat później stał się członkiem drużyny narodowej (razem z Franciszkiem Koprowskim, Zenonem Małlysko i Stefanem Szelestowskim), zakwalifikowanej do udziału w igrzyskach olimpijskich w 1928 r. Niestety, już w Amsterdamie doznał kontuzji i nie wystartował w rywalizacji, ale pełnił funkcję trenera pięcioboistów nowoczesnych i jednocześnie kierownika technicznego polskiej reprezentacji olimpijskiej. W tych samych igrzyskach uczestniczył jego młodszy brat, Józef Baran-Bilewski (1899–1940), rywalizując w rzucie dyskiem zajął 18. miejsce. Został zamordowany w Lesie Katyńskim w kwietniu 1940 r.⁴⁷

Po kampanii wrześniowej, w której brał czynny udział, Jan Baran-Bilewski dostał się do niewoli niemieckiej i osadzony został początkowo w Oflagu II B Arnswalde. Mimo niestabilnej sytuacji, wykorzystując własne przygotowanie sportowe oraz relatywnie dobre warunki do podejmowania aktywności fizycznej, zaangażował się w upowszechnianie ćwiczeń fizycznych. Był kierownikiem organizacyjnym trzydniowych zawodów sportowych, przeprowadzonych w dniach 29–31 sierpnia 1940 r., co do których nadal nie ma zgodności, czy można je traktować jako pierwszą jeniecką inicjatywę olimpijską⁴⁸. Prawdopodobnie 17 września 1940 r. trafił do Oflagu II C Woldenberg, w którym przebywał do jego ewakuacji. Był jednym z najaktywniejszych propagatorów kultury fizycznej w obozie. Akcja upowszechniania ćwiczeń fizycznych rozpoczęła się od cyklu prelekcji wygłoszonych przez J. Bilewskiego pod wspólnym tytułem „Znaczenie ćwiczeń fizycznych dla zdrowia”. Stał także na czele Rady Wychowania Fizycznego, był wykładowcą Wyższych Kursów Nauczycielskich Wychowania Fizycznego (w pięciu jego edycjach), a w 1944 r. współorganizatorem jenieckich zawodów sportowych upamiętniających rok kolejnych igrzysk olimpijskich⁴⁹.

46 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich. Od Chamonix i Paryża do Soczi 1924–2014*, Warszawa 2014, s. 108.

47 *Złota księga pięcioboju nowoczesnego w Polsce 1922–2005: ludzie – kluby – fakty – zdarzenia – laury*, [teksty B. Bogdan i in.], Warszawa 2006, s. 26–28; B. Tuszyński, *Księga sportowców polskich...*, s. 25–26.

48 J. Bohatkiewicz, *Oflag II B Arnswalde...*, s. 53.

49 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 131–135; J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*

Jerzy Gregołaajtis (1911–1978) uprawiał hokej na lodzie oraz koszykówkę. Był reprezentantem Klubu Sportowego (KS) „Polonia” Warszawa, z którym zdobył mistrzostwo (1937) i 6-krotnie wicemistrzostwo Polski (1929, 1931, 1932, 1934, 1935 i 1939). Został powołany – jako zawodnik rezerwowy – do reprezentacji Polski na igrzyska olimpijskie w Berlinie w 1936 r., w których polscy koszykarze zajęli 4. miejsce. Był to drugi olimpijski turniej koszykówki w programie igrzysk (pierwszy odbył się w 1904 r. w Saint Louis)⁵⁰.

W wojnie obronnej w 1939 r. walczył J. Gregołaajtis w szeregach 21. Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy”. Dostał się do niewoli i przetrzymywany był w Oflagu XI B Braunschweig, gdzie już 7 stycznia 1940 r. jeńcy utworzyli WKS „Orlę”, w zarządzie którego był J. Gregołaajtis. Najprawdopodobniej 26 czerwca 1940 r. przetransportowano go do Oflagu II C Woldenberg. Tam kontynuował swoją aktywność w zakresie rozwoju kultury fizycznej, działając w przeniesionym z Braunschweig klubie „Orlę”, prowadząc regularną gimnastykę poranną z grupami specjalnymi, a także angażując się w prace Związku Wojskowych Klubów Sportowych⁵¹.

Franciszek Kawa (1901–1985) uprawiał z sukcesami dwie dyscypliny sportu – lekkoatletykę i narciarstwo. W lekkoatletyce specjalizował się w biegach średnich. W roku 1923 był mistrzem Polski na 1500 m i wicemistrzem na 800 m, a w 1925 r. ustanowił rekord Polski na 1000 m (2:45,9), który utrzymał się zaledwie dwa miesiące. W narciarstwie – biegał na 18 km (był akademickim mistrzem Polski w 1932 r.) i 50 km (wicemistrz Polski w 1930 r.). Reprezentował barwy narodowe na igrzyskach olimpijskich w Sankt Moritz w 1928 r. w biegu na 50 km, w którym zajął 27. miejsce (na 41 rywalizujących zawodników)⁵².

Uczestniczył F. Kawa w kampanii wrześniowej, walcząc w szeregach 6. Pułku Strzelców Konnych jako porucznik rezerwy. Dostał się do niewoli niemieckiej i osadzony został najpierw w Oflagu IX B Weilburg (1939–1940), następnie XI A Osterode (1940), II D Gross Born⁵³ i ostatecznie II C Woldenberg (1943?–1945). W Woldenbergu

s. 212, 215; B. Woltmann, *Rekreacja fizyczna i sport w obozie jenieckim w Woldenbergu...*, s. 167.

⁵⁰ B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 380; Z. Porada, *Starożytne i nowożytne igrzyska olimpijskie...*, s. 312–313.

⁵¹ J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*, s. 27, 213; R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 119–120.

⁵² B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 638; Z. Porada, *Zimowe igrzyska olimpijskie 1924–2006*, Kraków 2007, s. 179.

⁵³ Zastanawiająca i wątpliwa jest informacja dotycząca osadzenia F. Kawy w Gross Born i jego tam przebywanie przez trzy lata (1940–1943). Jeńcem tego oflagu był – opisany wcześniej – Z. Weiss, który – jako doświadczony dziennikarz – miał doskonałą wiedzę na temat sportowców, a zwłaszcza olimpijczyków. W żadnym swoim artykule nie wspominał, aby w Gross Born przebywał olimpijczyk, F. Kawa. Co więcej, kilkakrotnie podkreślał, że w Gross Born było dwóch olimpijczyków – on i Henryk Niezabitowski (Por. Z. Weiss, *Olimpiada za drutami*, „Kierunki” 18 VII 1976, s. 7). Z drugiej strony, J. Olesik w swojej książce pt. *Oflag II C Woldenberg*, napisał, że 1 i 2 sierpnia 1940 r. do Woldenbergu zostali przetransportowani oficerowie (w liczbie 800 osób) z Oflagu XI A Osterode, w którym wcześniej przebywał F. Kawa (Por. J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*, s. 27). Być może, F. Kawa z obozu Osterode trafił bezpośrednio do Woldenbergu, a w Gross Born w ogóle nie był.

uczestniczył w sportowej aktywności, będąc członkiem Klubu Sportowego „Skra” oraz organizacji „Zadrućie”⁵⁴.

Adam Kowalski (1912–1971) był wszechstronnie utalentowanym sportowcem. Interesował się lekkoatletyką, pływaniem i piłką wodną, piłką nożną, piłką ręczną, a także hokejem na lodzie i łyżwiarstwem. Od 1928 r. hokej stał się tą dyscypliną, której się poświęcił i dzięki której stał się olimpijczykiem. Trzykrotnie reprezentował barwy narodowe na igrzyskach olimpijskich – dwa razy w okresie międzywojennym oraz jeden raz po wojnie. W Lake Placid w 1932 r. polska drużyna zajęła 4. miejsce w turnieju olimpijskim na cztery rywalizujące drużyny, a w Garmisch-Partenkirchen w 1936 r. – odpadła w eliminacjach; A. Kowalski wystąpił we wszystkich meczach (w Sankt Moritz w 1948 r. była na 6. miejscu)⁵⁵.

Adam Kowalski brał udział w wojnie obronnej Polski we wrześniu 1939 r. i trafił do niewoli niemieckiej, prawdopodobnie 21 września w miejscowości Lubliniec. Osadzony został w Oflagu XI B Braunschweig, skąd w maju 1940 r. przewieziono go do Woldenbergu, gdzie w tym okresie trafili również pierwsi polscy jeńcy. Adam Kowalski przebywał w Oflagu II C do dnia ewakuacji obozu, o czym świadczyły liczne dowody potwierdzające jego aktywność na polu wychowania fizycznego i sportu – praca w Kole Nauczycielskim, działalność w Związku Wojskowych Klubów Sportowych, pełnienie funkcji wiceprezesa Wojskowego Klubu Sportowego „Skra”, a także zaangażowanie w organizację „Roku Olimpijskiego w Oflagu II C”⁵⁶.

Klemens Langowski (1911–1944) w połowie lat trzydziestych XX w. – mimo młodego wieku – był już znanym żeglarzem i działaczem sportowym w okręgu pomorskim, choć początki jego kariery sportowej trudno opisać. Został powołany na igrzyska olimpijskie w Berlinie w 1936 r. jako rezerwowi członek załogi jachtu „Danuta”, który rywalizował w klasie R-6. W regatach olimpijskich polska załoga zajęła 11. miejsce na 12 startujących jachtów⁵⁷.

W stopniu starszego marynarza, walczył K. Langowski we wrześniu 1939 r. w obronie Helu. Po kapitulacji obrońców 2 października 1939 r., został wzięty do niewoli niemieckiej i osadzony w Oflagu II C Woldenberg. Tam włączył się aktywnie w życie sportowe jeńców, pracując m.in. w Związku Wojskowych Klubów Sportowych. Z inicjatywy K. Langowskiego, 2 maja 1941 r., powołano Klub Sportowy Podoficerów, Podchorążych i Szeregowych „Skra”, którego był pierwszym prezesem. Z dużym zaangażowaniem prowadził zajęcia w sekcjach gimnastycznej i siatkówki, a „wewnętrzna spoistość Klubu oraz poziom prowadzonych prac sportowych były

54 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 638; R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 156–157.

55 Z. Porada, *Zimowe igrzyska olimpijskie...*, s. 179–180; B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 131.

56 A. Matuchniak-Mystkowska, *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born...*, s. 322; R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 324–325.

57 R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 217–218.

zasługą kierownictwa Klubu”⁵⁸. Podczas pobytu w obozie, w 1943 r., Langowski zachorował na płuca i przewieziono go do szpitala w Tangerhütte, gdzie prawdopodobnie zmarł na gruźlicę w 1944 r.⁵⁹.

Kazimierz Laskowski (1899–1961) zainteresował się sportem w okresie gimnazjalnym, co skłoniło go do wstąpienia w 1916 r. do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Warszawie (gniazdo VI Warszawa-Praga) oraz Sekcji Gier Ruchowych Warszawskiego Koła Sportowego. Był pionierem pięściarstwa w Polsce (miał znaczące osiągnięcia w boksie), ale uprawiał także lekkoatletykę oraz szermierkę. Wywalczył tytuł mistrza Polski w szpadzie (1929, 1931) i szabli (1930) oraz wicemistrza w szabli (1928), florecie (1929) i szpadzie (1930). W latach trzydziestych w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego był instruktorem szermierki, boksu, walki wręcz oraz ratownictwa wodnego. Uczestniczył w igrzyskach olimpijskich w Amsterdamie w 1928 r., gdzie w rywalizacji drużynowej zdobył brązowy medal w szabli razem z: Tadeuszem Friedrichem, Aleksandrem Małeckim, Adamem Papée, Władysławem Segdą i Jerzym Zabielskim⁶⁰.

Uczestniczył K. Laskowski w wojnie obronnej 1939 r. w szeregach 95. Pułku Piechoty, w którym dowodził kompanią i był zastępcą dowódcy batalionu. W okresie od 21 do 26 września brał udział w walkach pod Cześnikami i Krasnobrodem. Po kapitulacji, dostał się do niewoli niemieckiej i był przetrzymywany w kilku oflagach: IV D Elsterhorst (k. Hoyerswerde), IX C Rothenburg, XI B Braunschweig, II C Woldenberg oraz II A Prenzlau. Najdłużej, bo niemal przez pięć lat osadzony był w Woldenbergu, gdzie z dużym zaangażowaniem działał w zakresie upowszechnienia kultury fizycznej. Brał udział w pracach Koła Wychowawców Fizycznych. W obozie zrealizował siedem edycji kursów samoobrony i walki wręcz, na których przeszkolił ponad 200 jeńców. Prowadził także kursy boksu. Uczestniczyło w nich regularnie ok. 20 jeńców. Organizował również zawody bokserskie, cieszące się dużym zainteresowaniem wśród społeczności obozowej. Przygotowywał zawody sportowe znane pod nazwą „Rok Olimpijski w Oflagu II C”⁶¹.

Witalis Ludwiczak (1910–1988) należał do wybitnych – w wielu dyscyplinach – sportowców. Zainteresował się sportem w wieku gimnazjalnym, najpierw pasjonowała go piłka nożna (grał w KS „Warta” Poznań) i wioślarstwo (Gimnazjalny Klub Wioślarski), a później lekkoatletyka, koszykówka, piłka ręczna i hokej na lodzie (AZS Poznań). Największe sukcesy odnosił w wioślarstwie (tytuł mistrza Polski w czwórce bez sternika w 1933 r. w barwach KW 04 Poznań oraz udział w mistrzostwach Europy

58 AAN, Obozy jenieckie w Niemczech, sygn. 2/2205/0/-/7, b.p.; W. Modzelewski, *Za drutami Oflagu II C...*, s. 6.

59 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 1186; www.porta-polonica.de/pl/wojenne/tangerhutte [dostęp: 28 XII 2021 r.].

60 M. Łuczak, *Szermierka w Polsce w latach 1945–1989*, Poznań 2002, s. 43; B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 974.

61 J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*, s. 214; R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 371–372.

w Budapeszcie) i hokeju na lodzie (tytuł mistrza Polski z drużyną AZS Poznań w 1934 r.). Największym zaszczytem był jednak dwukrotny udział w turnieju hokejowym w igrzyskach olimpijskich. W Lake Placid w 1932 r. polska reprezentacja zajęła 4. miejsce (na cztery startujące zespoły), a w Garmisch-Partenkirchen w 1936 r. odpadła w eliminacjach. W obydwu igrzyskach w polskiej drużynie grał m.in. A. Kowalski, który w latach okupacji niemieckiej był towarzyszem jenieckiej niedoli W. Ludwiczaka w Woldenbergu⁶².

Witalis Ludwiczak, jako podporucznik rezerwy, otrzymał przydział mobilizacyjny do oświęcimskiego II Batalionu 73. Pułku Piechoty w składzie Armii „Kraków”. We wrześniu 1939 r. walczył na linii Wyrzy k. Mikołowa–Krzyszowice–Stalowa Wola–Biłgoraj–Tomaszów Lubelski. Dnia 20 września został wzięty do niewoli niemieckiej i osadzony w Oflagu XI A Osterode w górach Harzu, a 28 lipca 1940 r. przetransportowany do Oflagu II C Woldenberg, gdzie włączył się z dużym zaangażowaniem w rozwijające się życie sportowe. Aktywnie działał w Związku Wojskowych Klubów Sportowych oraz w Kole Wychowawców Fizycznych był członkiem – a przez pewien czas także wiceprezesem – WKS „Warta”, skupiającym jeńców pochodzących z Wielkopolski. Był inicjatorem organizacji cyklu wykładów pt. „Przegląd sportów”, a także jednym z prelegentów. Omówił powstanie i rozwój hokeja na lodzie, łyżwiarstwa i saneczkarstwa. Współorganizował również jenieckie igrzyska sportowe, które przeprowadzono dla upamiętnienia roku olimpijskiego 1944⁶³.

Jan Mickunas (1907–1973) był artylerzystą konnym. W roku 1927 ukończył z pierwszą lokatą Centrum Wyszkozenia Artylerii w Toruniu. Doskonale jeździł konno, specjalizował się we Wszechstronnym Konkursie Konia Wierzchowego (WKKW). W roku 1934 na wałachu Walczyk zdobył tytuł wicemistrza Polski w WKKW. Uczestniczył także w wielu zawodach międzynarodowych, odnosząc liczne sukcesy. Jako zawodnik rezerwowy, w 1936 r. został powołany do udziału w igrzyskach olimpijskich w Berlinie w konkurencji WKKW⁶⁴.

W czasie kampanii wrześniowej, kpt. J. Mickunas walczył w szeregach 7. Pułku Artylerii Ciężkiej z Poznania, gdzie otrzymał przydział mobilizacyjny. Dnia 29 września dostał się do niewoli niemieckiej. Razem z grupą jeńców przewożono go transportem kolejowym lub pieszo do różnych obozów przejściowych na terytorium Polski, a ostatecznie pod koniec października 1939 r. trafił do Oflagu XVIII A Lienz an der Drau w pobliżu granicy austriacko-włoskiej, skąd 28 maja 1940 r. przeniesiono go do Oflagu II C Woldenberg. Po zaledwie miesiącu pobytu w Woldenbergu, 28 czerwca, razem z Jerzym Fularskim zorganizowali pierwszą udaną ucieczkę

62 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 135; Z. Porada, *Zimowe igrzyska olimpijskie...*, s. 179–180; R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 232–233.

63 A. Matuchniak-Mystkowska, *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born...*, s. 295; B. Woltmann, *Kultura fizyczna w oficerskich obozach jenieckich szczecińskiego okręgu wojskowego*, „Prace Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Uczelni Technicznych” 1985, z. 10, s. 68–69; R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 388; J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*, s. 214.

64 R. Urban, *Jeźdźcy – olimpijczycy...*, s. 137.

z oflagu. Trudno z całą pewnością stwierdzić, czy w tym krótkim okresie J. Mickunas włączył się w działalność sportową, a sam stan swojej kondycji określił w następujący sposób: „Fizycznie byłem w szczytowej formie, psychicznie w porządku”⁶⁵.

Stanisław Sośnicki (1896–1962) był bardzo utalentowanym lekkoatletą. Zainteresował się sportem podczas nauki w gimnazjum i stosunkowo szybko zaczął odnosić pierwsze sukcesy. Reprezentował kluby: „Czarni” Lwów, a następnie „Koronę”, „Polonię” i AZS Warszawa. Trzynaście razy zdobył mistrzostwo Polski w: biegach na 100 m (1920 i 1921) oraz 200 m (1921), skoku w dal (1920, 1921, 1923), trójskoku (1920, 1922, 1923), skoku wzwyż z miejsca (1920), skoku w dal z miejsca (1920) i sztafecie 4 x 100 m (1920 i 1923). Jego wyniki spowodowały, że stał się kandydatem do udziału w igrzyskach olimpijskich w Antwerpii w 1920 r., w których Polska ostatecznie nie wzięła udziału. Olimpijczykiem został cztery lata później w Paryżu, gdzie wystartował w biegu na 100 m oraz w skoku w dal. W obydwu konkurencjach odpadł w eliminacjach. W roku 1925 zakończył karierę zawodniczą, a w latach trzydziestych był bardzo aktywnym działaczem sportowym⁶⁶.

W czasie wojny obronnej Polski w 1939 r. przeszedł S. Sośnicki szlak bojowy od walk w okolicach Bydgoszczy, bitwę nad Bzurą do obrony Warszawy. W październiku został wzięty do niewoli niemieckiej i osadzony początkowo w Oflagu X C Lübeck, a od 20 kwietnia 1942 r. w Oflagu II C Woldenberg. Zaangażował się w działania na rzecz upowszechnienia aktywności fizycznej wśród jeńców⁶⁷.

Kazimierz Szempliński (1899–1971) był wszechstronnym sportowcem; uprawiał lekkoatletykę, piłkę nożną i szermierkę, ale największe osiągnięcia odniósł w tej ostatniej dyscyplinie. Rywalizował w szabli, szpadzie i florecie. Został mistrzem Polski w szpadzie w 1930 r., a także mistrzem Wojska Polskiego w szpadzie i wicemistrzem w szabli i florecie w 1931 r. Zakwalifikował się do udziału w igrzyskach w Berlinie w 1936 r., gdzie razem z Antonim Franzem, Romanem Kantorem, Rajmundem Karwickim, Alfredem Staszewiczem i Teodorem Zaczykiem, w drużynowym turnieju szpady zajęł 5.–8. miejsce⁶⁸.

W kampanii wrześniowej K. Szempliński służył w szeregach 30. Pułku Strzelców Kaniowskich, który został włączony w skład Armii „Łódź” i walczył w okolicach Sieradza, a następnie został cofnięty do Warszawy. Po kapitulacji stolicy, dostał się do niewoli niemieckiej. Trudno odtworzyć jego losy w pierwszych miesiącach okupacji, ale ostatecznie osadzony został w Oflagu II C Woldenberg, gdzie był aktywnym uczestnikiem zmagania sportowych jeńców⁶⁹.

65 J. Fularski, *Według gwiazd na wschód. Moja ucieczka z oflagu i inne wojenne przeżycia 1939–2009*, Międzychód 2009, s. 6.

66 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 520; R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 352–353.

67 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 540–541; J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*, s. 27.

68 M. Łuczak, *Szermierka w Polsce...*, s. 27, 38; B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 1002–1003.

69 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 568–569.

Janusz Ślężak (1907–1985) zainteresował się sportem w latach nauki szkolnej, początkowo uprawiał piłkę nożną, boks oraz turystykę kolarską. Treningi wioślarskie podjął dopiero w połowie lat dwudziestych, najpierw w warszawskim klubie „Wisła”, następnie w AZS i ostatecznie w Warszawskim Towarzystwie Wioślarskim. Trzykrotnie uczestniczył w igrzyskach olimpijskich w: Amsterdamie w 1928 r., Los Angeles w 1932 r. oraz Berlinie w 1936 r. W swoim debiucie olimpijskim w Amsterdamie płynął w osadzie ósemki ze sternikiem, która zajęła 4. miejsce. W roku 1932 wywalczył dwa medale olimpijskie: srebrny w dwójce ze sternikiem (płynąc z Jerzym Braunem i Jerzym Skolimowskim jako sternikiem) oraz brązowy w czwórce ze sternikiem (z Jerzym Braunem, Edwardem Kobylińskim, Stanisławem Urbanem i Jerzym Skolimowskim jako sternikiem). Był także chorążym polskiej reprezentacji olimpijskiej. W roku 1936 w dwójce ze sternikiem (z J. Braunem i J. Skolimowskim jako sternikiem) nie odniósł już sukcesu. Był jednym z dwóch polskich olimpijczyków (drugim był Michał Woysym-Antoniewicz) okresu międzywojennego, który na jednych igrzyskach zdobył dwa medale⁷⁰.

Uczestniczył J. Ślężak w wojnie obronnej Polski we wrześniu 1939 r. jako podporucznik rezerwy. Po kapitulacji, trafił do niewoli niemieckiej i został osadzony w Oflagu II C Woldenberg. Zaangażował się w działalność w zakresie upowszechniania aktywności fizycznej. Był jednym z prelegentów cyklu wykładów „Przegląd sportów”, przedstawiając sporty wodne⁷¹.

Wojciech Trojanowski (1904–1988) zainteresował się lekkoatletyką w czasach gimnazjalnych, a jego wiodącymi konkurencjami były: bieg na 110 m ppł., skok wzwyż oraz trójskok. Reprezentował AZS Warszawa. Pięć razy wywalczył tytuł mistrza Polski: w skoku wzwyż (1926, 1929), w biegu na 110 m ppł. (1928, 1929) oraz w trójskoku (1930). Trzykrotnie uczestniczył w akademickich mistrzostwach świata (1927, 1928, 1930), a w 1927 r. na tych zawodach rozgrywanych w Rzymie zdobył srebrny medal w biegu na 110 m ppł. W roku 1928 został zakwalifikowany do reprezentacji narodowej na igrzyska olimpijskie w Amsterdamie, gdzie rywalizował w biegu na 110 m ppł. Odpadł w eliminacjach. Do połowy lat trzydziestych brał udział w zawodach międzynarodowych, a następnie poświęcił się działalności społecznej w Polskim Związku Lekkiej Atletyki oraz pracy dziennikarskiej. Pracował w „Przeglądzie Sportowym”, gdzie kierował działem lekkoatletyki. Był także sprawozdawcą sportowym Polskiego Radia. Zyskał miano „króla radiowych reporterów”⁷².

W czasie kampanii wrześniowej W. Trojanowski walczył w obronie Warszawy, po kapitulacji, trafił do niewoli niemieckiej. Osadzony został w Oflagu XI B Braunschweig, a od 26 czerwca 1940 r. przetrzymywany był w Oflagu II C

70 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 1109; R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 385–386.

71 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 584.

72 A. Matuchniak-Mystkowska, *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born...*, s. 199–302; B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 536–537; R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 392–393.

Woldenberg. Był jednym z najaktywniejszych propagatorów wychowania fizycznego i sportu w każdej postaci – od prelekcji i pogadanek dla jeńców, cieszących się dużą popularnością, poprzez codzienną gimnastykę i pracę w klubach sportowych, aż po organizację zawodów, w tym tych największych, znanych pod nazwą „Rok Olimpijski w Oflagu II C Woldenberg”, w których W. Trojanowski był członkiem kierownictwa organizacyjnego. Podczas ewakuacji oflagu w nocy z 25 na 26 stycznia 1945 r., Trojanowski zdołał zbiec i trafił do armii angielskiej⁷³.

Oflag VII A Murnau

Poszczególne obozy jenieckie znacząco się od siebie różniły, nie tylko wielkością, okresem funkcjonowania, strukturą wewnętrzną, składem osobowym, ale też atmosferą. Porucznik rezerwy Jędrzej Giertych, jeniec kilku oflagów, scharakteryzował to w następujący sposób:

Po pewnym czasie obozy różnią się od siebie tak, jak stare pułki od odmiennych tradycjach, albo jak stare szkoły. W jednych obozach panuje atmosfera intelektualna, duch studiów i nauki, a w innych dziarliwość żołnierska i pragnienie ucieczki; jedne obozy żyją głębokim życiem religijnym i duchem pobożności, a inne są rewolucyjne i buntownicze. Obóz w Murnau, jeden z większych polskich obozów oficerskich w Niemczech, wytworzył sobie ducha, który można by streścić w słowach: czekanie na koniec wojny⁷⁴.

Obóz był jednym z najdłużej istniejących, bowiem został utworzony w październiku 1939 r., a wyzwolono go dopiero 29 kwietnia 1945 r. Przebywało w nim łącznie maksymalnie ok. 6 tys. jeńców, w tym 23 generałów (trzech zmarło w oflagu)⁷⁵.

Trudno zgodzić się z opinią J. Giertycha o „czekaniu na koniec wojny”, zważywszy na aktywność, jaką wykazywali jeńcy w zakresie rozwoju działalności sportowej. Przeczą jej także wspomnienia spisane przez jednego z jeńców, Adama Langa, w których napisał on: „Pomimo ciasnoty pomieszczeń oraz braku boiska sportowego, życie sportowe rozwijało się dość dobrze. Założono kilka klubów z kilkoma sekcjami sportowymi. «Wicher» należał do najbardziej prężnych⁷⁶. Prowadzone były regularne rozgrywki międzyklubowe w siatkówkę, koszykówkę, piłkę nożną. Popularne były także turnieje szachowe, gra w ringo, a nawet tenisa, którego sekcja funkcjonowała w klubie „Wicher”. Realizowano również kształcenie teoretyczne w różnych dziedzinach, m.in. w zakresie wychowania fizycznego⁷⁷.

73 W. Póchlópek, *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w obozach jenieckich...*, s. 116; J. Suszko, *Lekka atletyka za drutami. Olimpiada 1944 r.*, „Lekkoatletyka” 1960, nr 9, s. 35–36; R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 593; J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*, s. 218.

74 J. Giertych, *Wrześniowcy: opowieść*, Londyn 1957, s. 152–153.

75 J. Pollack, *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli...*, s. 25–26, 29; J. Olesik, *Oflag II C Woldenberg...*, s. 25.

76 A. Lang, *Wspomnienia (lata 1910–1990)*, Wrocław 1991, rękopis wspomnień złożony jako depozyt w Muzeum Armii „Poznań” Oddział Wielkopolskiego Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu.

77 Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, Zarząd

Początkowo jeńcy w Oflagu VII A Murnau mieli możliwość uczestniczenia w wycieczkach nad jezioro Riegesee, ale po kilku przypadkach niesubordynacji jeńców, pływania w jeziorze zabroniono. Do dyspozycji osadzonych pozostał basen przeciwpożarowy, w którym nigdy nie zmieniano wody, więc korzystanie z niego było niebezpieczne dla zdrowia. Amatorzy pływania jednak z tego nie zrezygnowali, dopóki Niemcy nie założyli na nim krat. Jeńcy użytkowali oszkloną halę o powierzchni 900 m² i wysokości 9 m, w której grali w koszykówkę, siatkówkę, prowadzili współzawodnictwo w tenisie stołowym, tenisie, urządzali turnieje bokserskie. Wyposażenie sali stanowiły dwie drabinki gimnastyczne, jeden koń do skoków oraz trapez. Służyła ona także jako swego rodzaju tablica ogłoszeń, gdzie kluby sportowe wywieszały informacje o terminach treningów i spotkań. Przed halą jeńcy przygotowali cztery boiska do siatkówki, boisko do koszykówki, skocznie do skoków w dal i wzwyż oraz rzutnię do pchnięcia kulą. Determinacja przetrzymywanych do podejmowania aktywności fizycznej była tak wielka, że decydowali się nawet na rozgrywanie meczów piłki nożnej na kamienistym placu apelowym. Starcia piłkarzy nierzadko kończyły się poważnymi kontuzjami. Nader często organizowane były zawody sportowe, stanowiące wielkie święto dla całego obozu. Rywalizacja sportowa odbywała się wówczas przy dźwiękach orkiestry wojskowej⁷⁸. Niewątpliwie udział w działalności sportowej zaznaczyli także olimpijczycy, których w Murnau było ośmiu.

Wacław Gąssowski (1917–1959) był niezwykle uzdolnionym lekkoatletą, specjalizował się w biegach na 400 i 800 m oraz 400 m ppł. Jako jeden z najmłodszych olimpijczyków (miał 19 lat) zakwalifikował się na igrzyska w Berlinie w 1936 r. do biegu na 400 m ppł., ale doznał kontuzji i nie wystąpił w rywalizacji olimpijskiej. Został włączony do reprezentacji narodowej także przed kolejnymi igrzyskami w 1940 r., do których jednak nie doszło. Mimo młodego wieku, jeszcze przed wojną, był sześciokrotnym mistrzem Polski. W roku 1937 zdobył tytuł w biegu na 800 m, a rok później w biegu na 400 m oraz w sztafetach: 4 x 100 m, 4 x 200 m, sztafecie szwedzkiej oraz olimpijskiej⁷⁹.

We wrześniu 1939 r. W. Gąssowski brał udział w obronie Warszawy. Nie są znane jego losy podczas okupacji, ale w czasie powstania warszawskiego był oficerem oddziału lotniczego kpt. „Lawy”. Po kapitulacji powstania, osadzony został w Oflagu VII A Murnau. Mimo relatywnie krótkiego tam pobytu (niespełna pół roku) i niesprzyjających warunków atmosferycznych (jesień–zima), zaangażował się w działalność sportową jeńców⁸⁰.

Okręg w Zielonej Górze z lat [1939] 1950–1989, sygn. 1041 – maszynopis: M. Springer, Życie nauczycieli w obozie jenieckim w Murnau, s. 9.

78 AAN, Obozy wojskowe – zbiór akt, sygn. 213/17, b.p.; A. Bieszka, Organizacja i formy działania w zakresie kultury fizycznej w obozie VII A Murnau. Sprawozdanie dla Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, AWF Warszawa, Warszawa 1970, mps, s. 3; S. Majchrowski, *Za drutami Murnau*, Warszawa 1970, s. 77–78, 110.

79 R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 107–108.

80 Idem, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 233–234.

Janusz Komorowski (1905–1993) był jednym z najlepszych polskich jeźdźców młodego pokolenia, srebrnym (1935) i brązowym (1937) medalistą mistrzostw Polski w WKKW, wielokrotnym reprezentantem Polski w konkursach o Puchar Narodów. Ukończył elitarne Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu. Uczestniczył w igrzyskach olimpijskich w Berlinie w 1936 r. w konkurencji skoków przez przeszkody, jako jedyny z polskiej reprezentacji ukończył rywalizację⁸¹.

W wojnie obronnej Polski rtm. J. Komorowski walczył w szeregach swojego macierzystego 1. Pułku Ułanów Krechowieckich, stacjonującego w Augustowie. Pułk przeszedł całą kampanię wrześniową, łącząc się pod Białymstokiem ze Zgrupowaniem gen. bryg. Zygmunta Podhorskiego, a po kapitulacji Warszawy z Samodzielną Grupą Operacyjną „Polesie” gen. bryg. Franciszka Kleeberga. Po bitwie pod Kockiem, 6 października, J. Komorowski złożył broń i razem z grupą oficerów przewieziony został do Dęblina, potem do Radomia, a po kilku dniach do Kielc i stamtąd do Oflagu VII A Murnau, gdzie pozostał do jego wyzwolenia 29 kwietnia 1945 r. W obozie zaangażował się w nurt życia sportowego, przygotowując prelekcje dotyczące rozwoju polskiego sportu jeździeckiego w okresie międzywojennym⁸².

Seweryn Kulesza (1900–1983) był wszechstronnie utalentowanym jeźdźcem, trzykrotnym mistrzem Polski – w WKKW (1936, 1937 na Ben Hurze) oraz w ujeżdżeniu (1937 na tym samym koniu), wicemistrzem w ujeżdżeniu (1936 na Buku) i brązowym medalistą w WKKW i ujeżdżeniu (1934 na Zadymce II). Zakwalifikował się do udziału w igrzyskach olimpijskich w Berlinie w 1936 r. w konkurencji WKKW, w której razem z Henrykiem Leliwą-Roycewiczem na Arlekinie III i Zdzisławem Kaweckim na Bambino w klasyfikacji drużynowej, polski zespół wywalczył srebrny medal. Seweryn Kulesza – z powodu kontuzji Ben Hura – startował na rezerwowej Toście. Został odznaczony Honorową Odznaką Jeździecką za zdobycie medalu olimpijskiego⁸³.

W kampanii wrześniowej uczestniczył S. Kulesza w stopniu majora jako dowódca szwadronu zapasowego 7. Pułku Ułanów Lubelskich w składzie Mazowieckiej Brygady Kawalerii. Walczył m.in. w okolicach Warszawy i na Zamojszczyźnie, podjął próbę przebicia się do Krasnobrodu i Grupy Operacyjnej gen. Władysława Andersa, aby z nią przedostać się do Węgry. To się jednak nie udało. Chcąc uniknąć niewoli niemieckiej, dotarł do Mińska Mazowieckiego, gdzie przed wojną stacjonował 7. Pułku Ułanów i tam został aresztowany przez Niemców oraz osadzony w oflagu w Murnau, gdzie był przetrzymywany do wyzwolenia obozu przez armię amerykańską⁸⁴.

81 Wojskowe Biuro Historyczne (dalej: WBH), Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), Akta personalne, sygn. 7625; R. Urban, *Jeźdźcy – olimpijczycy...*, s. 95–99.

82 R. Urban, *Janusz Komorowski – kariera zawodowa i sportowa olimpijczyka*. W: *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i II RP*, red. R. Wasztyl, Kraków 2002, s. 348–351; K. Rudawska, *Koń niósł go przez całe życie*, „Kościński” 1988, nr 4, s. 36–39; Relacja ustna Wandy Wąsowskiej, siostrzenicy Janusza Komorowskiego z 25 X 2021 r.

83 WBH, CAW, Akta personalne, sygn. 297.

84 M. Stoniewski, *Seweryn Kulesza. Słownik biograficzny WF „Wychowanie Fizyczne i Sport”* 1986, nr 1, s. 109; R. Urban, *Jeźdźcy – olimpijczycy...*, s. 128–133.

Walter Majchrzycki (1909–1993) był utytułowanym bokserem, związanym z poznańskimi klubami sportowymi (Wielkopolskim Klubem Bokserskim, „Wartą” Poznań i „Sokołem” Poznań). Trenował pod kierunkiem legendy polskiego boksu Feliksa Stamma i jemu zawdzięczał największe osiągnięcia sportowe. Zakwalifikował się do udziału w igrzyskach olimpijskich w Amsterdamie w 1928 r., podczas których walczył w wadze lekkiej. W rywalizacji olimpijskiej został wyeliminowany przez późniejszego wicemistrza olimpijskiego, ale jego pojedynek został przez sprawozdawców oceniony jako „najładniejszy” w turnieju olimpijskim⁸⁵.

Jako podporucznik rezerwy walczył W. Majchrzycki w kampanii wrześniowej. Został ranny 17 września. Po kapitulacji, trafił do Oflagu VII A Murnau, gdzie był przetrzymywany do jego oswobodzenia. W obozie, będąc wykwalifikowanym szkoleniowcem, prowadził kursy bokserskie dla osadzonych, angażował się także w inne formy jenieckiego życia sportowego⁸⁶.

Zenon Różycki (1913–1992) wybrał koszykówkę, choć z powodzeniem grał także w piłkę ręczną, siatkówkę i tenis. Reprezentował AZS (1930–1934 i 1937–1939) i Kolejowe Przystosowanie Wojskowe (KPW) Poznań (1934–1936). Był czterokrotnym mistrzem Polski (1930, 1931, 1932, 1937). Zakwalifikował się na igrzyska olimpijskie w Berlinie w 1936 r., w których polski zespół rywalizował o brązowy medal, ostatecznie przegrał z Meksykiem, zajmując 4. miejsce⁸⁷.

W kampanii wrześniowej Z. Różycki walczył w szeregach 14. Wielkopolskiej Dywizji Piechoty. Wzięty do niewoli, osadzony został w obozie w Murnau, a po jego wyzwoleniu, 29 kwietnia 1945 r., służył w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie⁸⁸.

Jan Suchorzewski (1895–1965) był zawodowym wojskowym, od 1924 r. związanym z formacją Korpusu Ochrony Pogranicza, a następnie z 1. Pułkiem Strzelców Podhalańskich w Nowym Sączu. Uprawiał strzelectwo. Był dwukrotnym mistrzem Polski w strzelaniu z pistoletu dowolnego do sylwetek (1934, 1935) oraz wicemistrzem w konkurencji kb 1 leżąc (1936). Zakwalifikował się do udziału w igrzyskach olimpijskich w Berlinie (1936 r.), w których w konkurencji strzelanie z pistoletu do sylwetek na odległość 25 m zajął 7. miejsce (na 53 startujących zawodników). W roku 1938 został włączony do reprezentacji narodowej na igrzyska olimpijskie w 1940 r.⁸⁹.

W wojnie obronnej J. Suchorzewski walczył w stopniu majora. Wzięty do niewoli, trafił do obozu jenieckiego w Murnau, gdzie przetrzymywany był do jego wyzwolenia⁹⁰.

85 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 400–401.

86 Idem, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 244–245.

87 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 374.

88 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 505–506.

89 Z. Głuszek, *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Warszawa 1999, s. 335; B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 939.

90 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 557.

Marian Suski (1905–1993) był szermierzem, w latach trzydziestych jednym z najlepszych polskich szablistów. Tą dyscypliną sportu zainteresował się podczas nauki w Korpusie Kadetów w Modlinie, a następnie rozwijał pasję w klubach stołecznych: „Legii” i „Warszawiance”. Dwukrotnie uczestniczył w igrzyskach olimpijskich w Los Angeles w 1932 r. oraz w Berlinie w 1936 r. W Los Angeles w decydującym pojedynku Suski wygrał z najlepszym zawodnikiem USA – Murayem (5:3), dzięki czemu polski zespół (Władysław Dobrowolski, Tadeusz Friedrich, Leszek Lubicz-Nycz, Adam Papée, Władysław Segda, Marian Suski) zdobył brązowy medal olimpijski. W Berlinie, w klasyfikacji drużynowej, wraz z zespołem, zajął 4. miejsce, ulegając w walce o medal Niemcom⁹¹.

We wrześniu 1939 r. M. Suski walczył w obronie Warszawy. Po kapitulacji został wzięty do niewoli niemieckiej i osadzony najpierw w Oflagu IV A Hohenstein, a następnie IV B Königstein, by ostatecznie trafić do Oflagu VII A Murnau, gdzie przebywał do jego wyzwolenia 29 kwietnia 1945 r. Tam prowadził kursy i wykłady oświatowo-szkoleniowe, włączył się w działalność konspiracyjną, konstruował odbiornik radiowy, dzięki któremu można było odbierać komunikaty wojenne⁹².

Józef Trenkwald (1897–1956) był wybitnym polskim jeźdźcem, kawalerzystą, medalistą mistrzostw Polski w WKKW i skokach przez przeszkody. Został objęty przygotowaniem olimpijskim przed igrzyskami w 1920 r., w których Polacy ostatecznie nie wystartowali. W czasie igrzysk 1924 r. wykluczyła go kontuzja (złamanie obydwu kości lewego podudzia). W roku 1928 nic już nie stało na przeszkodzie i J. Trenkwald wziął udział w rywalizacji olimpijskiej, startując w drużynowym WKKW na koniu Lwi Pazur i zdobywając – razem z M. Antoniewiczem na Mojej Miłej, Karolem Rómmlem na Donneuse – brązowy medal olimpijski. Warto dodać, że jeźdźcem rezerwowym w tej konkurencji był Henryk Dobrzański „Hubal”⁹³.

W czasie kampanii wrześniowej J. Trenkwald walczył w szeregach 9. Pułku Strzelców Konnych jako zastępca dowódcy. Pułk stoczył zwycięską bitwę pod Zambrowem, gdzie zniszczył zmotoryzowaną kolumnę niemiecką. W dniach od 3 do 5 października 1939 r. w składzie Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie” pod dowództwem gen. F. Kleeberga, uczestniczył w bitwie pod Kockiem. W czasie walki mjr J. Trenkwald złamał szablę. Po kapitulacji, trafił do niewoli niemieckiej i przewieziony został do Oflagu VII A Murnau. Mimo wielokrotnych propozycji Niemców, żeby – jako Austriak urodzony w Wiedniu i syn austriackiego generała – przyjął niemieckie obywatelstwo i zasilł szeregi Wehrmachtu, dochował, wierności

91 M. Łuczak, *Szermierka w Polsce...*, s. 27, 32, 39, 41.

92 S. Majchrowski, *Za drutami Murnau...*, s. 120, 142–143; M. Łuczak, *Szermierka w Polsce...*, s. 44.

93 WBH, CAW, Akta personalne, sygn. 3150, 2317, 5913; R. Urban, *Jeźdźcy – olimpijczycy...*, s. 198–199.

Polsce. Niezmiennie odpowiadał: „Jestem Polakiem i polskim żołnierzem”. Przebywał w obozie do jego wyzwolenia 29 kwietnia 1945 r.⁹⁴

* * *

Pozostali olimpijczycy osadzeni byli także w innych oflagach w mniejszych grupach lub pojedynczo, co nie sprzyjało inicjowaniu działalności sportowej.

Władysław Dobrowolski (1896–1969) był lekkoatletą i szermierzem. Obydwie dyscypliny uprawiał na bardzo wysokim poziomie. Był jedenastokrotnym mistrzem Polski w lekkoatletyce: w skoku w dal (1922, 1925), biegu na 100 m (1926, 1927) i 100 m ppł. (1927), biegu na 200 m (1926), sztafecie 4 x 100 m (1926, 1927, 1929, 1930) oraz rzucie oszczepem (1929). Osiągnięte sukcesy spowodowały, że powołany został do reprezentacji Polski na igrzyska olimpijskie w Paryżu w 1924 r., gdzie uczestniczył w biegu na 100 m. Odpadł jednak w eliminacjach. W okresie tym, będąc słuchaczem Centralnej Szkoły Wojskowej Gimnastyki i Sportów w Poznaniu, zapoznał się z zasadami szermierki i zaczął odnosić sukcesy sportowe, zwłaszcza w szabli. Dwukrotnie wywalczył tytuł mistrza Polski w szabli (1932, 1935). W tej konkurencji rywalizował na igrzyskach olimpijskich w Los Angeles w 1932 r., gdzie zdobył drużynowo brązowy medal (z T. Friedrichem, L. Lubicz-Nyczem, A. Papée, W. Segdą, M. Suskim) oraz w Berlinie w 1936 r., gdzie w drużynie zajął 4. miejsce (z A. Papée, W. Segdą, A. Sobikiem, M. Suskim, T. Zaczykiem), a indywidualnie dotarł do ćwierćfinału. Był jedynym olimpijczykiem okresu międzywojennego, który uczestniczył w igrzyskach olimpijskich w dwóch różnych dyscyplinach sportu⁹⁵.

W kampanii wrześniowej W. Dobrowolski walczył w stopniu majora jako dowódca I batalionu 21. Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy”, początkowo na północnym Mazowszu, następnie w obronie stolicy na Grochowie. Po kapitulacji Warszawy, dostał się do niewoli niemieckiej i przetrzymywany był w następujących oflagach X A Itzehoe, X B Nienburg, X C Lübeck i ostatecznie VI B Dössel. W trudnych warunkach jenieckiego życia, sam starał się utrzymywać dobrą kondycję fizyczną, a także zachęcał do tego innych jeńców, prowadząc regularną gimnastykę⁹⁶.

Tadeusz „Bór” Komorowski (1895–1966) był jeźdźcem, kawalerzystą. Sportową jazdę konną uprawiał od początku lat dwudziestych, uczestniczył w wielu konkursach hippicznych, zdobywając liczne nagrody. W roku 1922 został powołany do Grupy Przygotowawczej Sportu Konnego utworzonej przy Centralnej Szkole Jazdy w Grudziądzu. Z grupy tej została utworzona reprezentacja narodowa na igrzyska olimpijskie w Paryżu w 1924 r., do której zakwalifikował się T. Komorowski. Uczestniczył na wałachu Amon w rywalizacji WKKW, ale zajął odległe

94 S. Majchrowski, *Za drutami Murnau...*, s. 42–43; R. Urban, *Jeźdźcy – olimpijczycy...*, s. 201.

95 M. Łuczak, *Szermierka w Polsce...*, s. 27, 32, 38–39; R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 194–195.

96 R. Wryk, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 77; M. Łuczak, *Szermierka w Polsce...*, s. 43–44.

26. miejsce. Drugi raz brał udział w igrzyskach w Berlinie w 1936 r. jako kierownik ekipy polskich jeźdźców⁹⁷.

W kampanii wrześniowej T. Komorowski był początkowo dowódcą Ośrodka Zapasowego Mazowieckiej i Pomorskiej Brygady Kawalerii w Garwolinie, zastępując dowódcę kombinowanej Brygady Kawalerii, pozostając w walce do 23 września. Od października 1939 r. działał w konspiracji, pełniąc funkcje dowódcze w strukturach Polski Podziemnej. Od lipca 1941 r. przebywał w Warszawie. Był zastępcą komendanta głównego Związku Walki Zbrojnej, a po aresztowaniu gen. bryg. Stefana Roweckiego „Grotą”, został jego następcą, przejmując od 17 lipca 1943 r. funkcję komendanta Armii Krajowej. Generał T. „Bór” Komorowski podjął decyzję o rozpoczęciu powstania warszawskiego 1 sierpnia 1944 r. i został jego dowódcą, a po upadku, od 5 października 1944 do 4 maja 1945 r., przebywał w niewoli niemieckiej. Z Ożarowa przez Prusy Wschodnie i Berlin, po kilkunastu dniach, dotarł do Oflagu 73 Langwasser pod Norymbergą, a 5 lutego 1945 r. przewieziono go do Oflagu IV C Colditz w Saksonii. W nocy z 12 na 13 kwietnia 1945 r. przetransportowano gen. T. „Bora” Komorowskiego do twierdzy Königstein nad Odrą, a następnie do obozu cywilnego w Laufen i dalej do obozu dla jeńców holenderskich w Tittmoning, skąd ponownie przez Laufen do obozu w Markt Pongau w Tyrolu, by ostatecznie zakończyć jeniecką tułaczkę w Oflagu VII A Murnau i tam doczekać wyzwolenia⁹⁸.

W Stalagu III A Luckenwalde przebywali dwaj olimpijczycy: Michał Woysym-Antoniewicz oraz Juliusz Miller.

Michał Woysym-Antoniewicz (1897–1989) był jednym z najwszechstronniejszych polskich jeźdźców okresu międzywojennego, kawalerzystą, związanym z Centrum Wyszkozenia Kawalerii w Grudziądzu, gdzie w latach 1930–1934 pełnił funkcję szefa ekwitacji (wyszkozenia jeździeckiego). Z sukcesami rywalizował w wielu międzynarodowych zawodach jeździeckich. W roku 1923 został włączony do zespołu przygotowującego się do udziału w igrzyskach w Paryżu w 1924 r. Jednak zaszczytu reprezentowania barw narodowych dostąpił na kolejnej olimpiadzie w Amsterdamie w 1928 r. Wystartował w dwóch konkurencjach sportu jeździeckiego – w konkursie skoków przez przeszkody o Puchar Narodów i WKKW, i w obydwu zdobył medale w klasyfikacji drużynowej. W konkursie skoków przez przeszkody drużyna (Michał Antoniewicz na Readgledcie, Kazimierz Gzowski na Mylordzie, Kazimierz Szosland na Allim i Zdzisław Dziadulski na The Lad) wywalczyła srebrny medal, a w WKKW – brązowy⁹⁹. Na igrzyskach w Berlinie w 1936 r., M. Antoniewicza zaproszono do

97 WBH, CAW, Departament Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I.300.30.192, Udział polskich jeźdźców w igrzyskach olimpijskich w Paryżu, k. 115; ibidem, Dziennik Rozkazów, sygn. I.340.40/8, Rozkaz dzienny nr 168 na dzień 29 lipca 1936 r.

98 T. Bór-Komorowski, *Armia Podziemna*, wyd. 8 popr. i uzup., Warszawa 2009, s. 446–456; D. Kisielewicz, *Losy dowódców powstania warszawskiego w obozach jenieckich*, „Lambinowicki Rocznik Muzealny” 2004, t. 27, s. 21–39.

99 Drużyna wystąpiła w składzie: M. Antoniewicz na Mojej Miłej, K. Römmel na Donneuse, J. Trenkwald na Lwim Pazurze, H. Dobrzański na Tucase.

składu komisji sędziowskiej. Był jednym z dwóch (obok J. Ślązaka) polskich olimpijczyków, którzy zdobyli dwa medale olimpijskie na jednych igrzyskach. Został odznaczony Honorową Odznaką Jeździecką Polskiego Związku Jeździeckiego¹⁰⁰.

Major M. Antoniewicz uczestniczył w kampanii wrześniowej, ale nie udało mu się dotrzeć do swojego macierzystego 2. Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich, który toczył walki w okolicach Świecia nad Wisłą (w pobliżu Grudziądza). Brał udział w bitwie nad Bzurą i ostatecznie skapitulował w Warszawie. Jesienią 1939 r. udało mu się uniknąć niewoli, jednak po przedarciu się na południe, został internowany na Węgrzech, a następnie osadzony w jenieckich obozach niemieckich: Kaiserslautern, III A Luckenwalde oraz Ganshagen i pozostał w nich aż do ich wyzwolenia w 1945 r. Nie zachowały się dokumenty wskazujące na jego aktywność sportową¹⁰¹.

Juliusz Miller (1895–1980) uprawiał lekkoatletykę i piłkę nożną, i w obydwu dyscyplinach odnosił sukcesy. W lekkoatletyce specjalizował się w biegach średnich oraz w wielobojach. W roku 1920 został wicemistrzem Polski w biegu na 1500 m. W piłkę nożną grał od 1908 r. w KS „Czarni” Lwów, z którym był związany do końca swojej zawodniczej kariery. W kwietniu 1920 r. został powołany na obóz treningowy, przygotowujący polską reprezentację do udziału w igrzyskach w Antwerpii w 1920 r. W roku 1924 uczestniczył w olimpiadzie w Paryżu jako zawodnik rezerwowy. Zakończył karierę sportową. Działal jako kierownik sekcji piłkarskiej KS „Czarnych” oraz kapitan sportowy Lwowskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej¹⁰².

Juliusz Miller walczył w kampanii wrześniowej, ale jego szlak bojowy trudno udokumentować. Przedostał się na Węgry, gdzie w 1940 r. został aresztowany i osadzony w Oflagu III A Luckenwalde, gdzie prawdopodobnie był przetrzymywany do jego wyzwolenia¹⁰³.

Kilku olimpijczyków okresu międzywojennego zostało wziętych do niewoli niemieckiej po zakończeniu wojny obronnej 1939 r. lub po kapitulacji powstania warszawskiego, ale ich losy wojenne i jenieckie nie zawsze możliwe były do dokładnego odtworzenia. W stalagach osadzeni byli: Henryk Budziński – wioślarz, brązowy medalista olimpijski w konkurencji dwójek bez sternika w czasie igrzysk w Los Angeles (1932), Józef Pisarski – bokser, olimpijczyk z Berlina (1936), Henryk Przeździecki – hokeista lodowy, olimpijczyk z Garmisch-Partenkirchen (1936), Aleksander Szenajch – lekkoatleta, olimpijczyk z igrzysk w Paryżu (1924), Edmund Sobkowiak – bokser, olimpijczyk z Berlina (1936) oraz Edmund Zieliński – hokeista lodowy, olimpijczyk z Garmisch-Partenkirchen (1936)¹⁰⁴.

100 WBH, CAW, Akta personalne, sygn. 1122, 1960, 2125; R. Urban, *Jeźdźcy – olimpijczycy...*, s. 37–39.

101 W. Duński, *Konno po sławę. Leksykon polskiego jeździectwa*, t. 1, Warszawa 2012, s. 57.

102 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 435.

103 Idem, *Sport olimpijski w Polsce...*, s. 271.

104 B. Tuszyński, H. Kurzyński, *Leksykon olimpijczyków polskich...*, s. 61, 65–66, 114, 163, 528, 1052; R. Wryk, *Sport i wojna...*, s. 152; W. Póchlłopek, *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w obozach jenieckich...*, s. 111.

Trudno także stwierdzić, w jakim stopniu i czy w ogóle olimpijczycy ci podejmowali aktywność fizyczną w obozach jenieckich, zważywszy na fakt, że w stalagach jeńcy zmuszani byli do ciężkiej pracy, a ponadto warunki bytowe tam panujące były zdecydowanie bardziej uciążliwe niż w oflagach. Niemcy notorycznie łamali postanowienia Konwencji genewskiej, nie tylko utrudniając wykonywanie ćwiczeń fizycznych, ale niejednokrotnie wydając całkowity zakaz ich prowadzenia. Mimo nieustannego zagrożenia zdrowia i życia, zdarzały się jednak przypadki, że także w stalagach – za zgodą władz obozowych lub w konspiracji – jeńcy realizowali różne formy aktywności fizycznej. Pozwalały one zachować sprawność fizyczną i przeciwdziałały „chorobie drutów kolczastych”, stwarzały też namiastkę „normalnego” życia.

Wybuch II wojny światowej przerwał przygotowania sportowców do kolejnych igrzysk olimpijskich. Polska, która włączyła się do współzawodnictwa olimpijskiego dopiero w 1924 r. i w okresie międzywojennym uczestniczyła w ośmiu igrzyskach olimpijskich (czterech letnich i czterech zimowych), miała już znaczący dorobek medalowy. Polscy olimpijczycy zdobyli łącznie 20 medali olimpijskich, w tym 3 złote, 6 srebrnych i 11 brązowych. Najwięcej w lekkoatletyce – 7 medali (3 złote, 2 srebrne, 2 brązowe), wioślarstwie – 5 (0 – 1 – 4), jeździectwie – 4 (0 – 2 – 2), szermierce – 2 (0 – 0 – 2), kolarstwie – 1 (0 – 1 – 0) i strzelectwie – 1 (0 – 0 – 1).

Według badań, przeprowadzonych przez R. Wryka, który zdefiniował pojęcie „olimpijczyk”¹⁰⁵, w rywalizacji olimpijskiej w okresie Drugiej Rzeczypospolitej uczestniczyło łącznie 327 olimpijczyków, 266 startowało w letnich, a 61 w zimowych igrzyskach olimpijskich. Spośród nich aż 307 – to mężczyźni i tylko 20 – to kobiety. W przededniu wybuchu II wojny światowej, większość mężczyzn została zmobilizowana do wojska, a wiele kobiet – do służby sanitarnej. Po kapitulacji 6 października 1939 r., podzielili losy tysiący polskich jeńców, którzy zostali wzięci do niewoli i osadzeni w obozach jenieckich. W niewoli niemieckiej znalazło się 34 polskich olimpijczyków, 29 trafiło do obozów jenieckich po klęsce wrześniowej, a pięciu kolejnych po kapitulacji powstania warszawskiego; 26 przebywało w oflagach, a ośmiu w stalagach. Niezależnie od miejsca odosobnienia, większość z nich starała się podejmować aktywność fizyczną indywidualnie i propagować ją wśród społeczności jenieckiej. Najbardziej spektakularnymi przejawami działań w tym zakresie były inicjatywy, podjęte w latach olimpijskich: 1940 w Stalagu XIII A Langwasser

105 „Olimpijczycy, to wszyscy ci sportowcy, którzy otrzymali nominację olimpijską, czyli powołanie przez odpowiednie związki sportowe, a w przypadku jeździectwa przez Ministerstwo Spraw Wojskowych i Polski Komitet Olimpijski, zostali oficjalnie zgłoszeni jako reprezentanci kraju do komitetu organizacyjnego igrzysk olimpijskich, uzyskali akredytację olimpijską i znaleźli się w miejscu rozgrywania igrzysk. [...] olimpijczykiem jest także zawodnik rezerwowy, który nie wziął bezpośrednio udziału w walce sportowej, jak również zawodnik, którego wykluczyła ze startu chwilowa niedyspozycja bądź kontuzja nabyta już w miejscu rozgrywania igrzysk. [Nie jest olimpijczykiem taki sportowiec], który na igrzyskach olimpijskich startował w dyscyplinach przeprowadzanych w ramach pokazów sportowych”. Por. R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 44–45.

(w konspiracji) oraz w 1944 w Oflagu II C Woldenberg i II D Gross Born, mające upamiętnić igrzyska olimpijskie.

Okres wojny i okupacji to wyjątkowo tragiczny czas nie tylko dla polskiego sportu, ale i dla światowego ruchu sportowego, w tym także dla ruchu olimpijskiego. Idea P. de Coubertina, mówiąca, że „celem igrzysk jest zespolenie i zbliżenie sportowców całego świata w imię pokoju, braterstwa i umiłowania prawdziwego sportu”¹⁰⁶, na długie sześć lat legła w gruzach, podobnie jak stadiony olimpijskie i inne obiekty sportowe.

Bibliografia

ARCHIWALIA

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

- Obozy jenieckie 1939–1945, sygn. 2/2514/0/-/3/215, sygn. 2/2514/0/-/3/216,
- Obozy jenieckie w Niemczech, sygn. 2/2205/0/-/7,
- Obozy wojskowe – zbiór akt, sygn. 213/17.

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze

- Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, Zarząd Okręgu w Zielonej Górze z lat [1939] 1950–1989, sygn. 1041 – maszynopis: M. Springer, Życie nauczycieli w obozie jenieckim w Murnau.

Wojskowo Biuro Historyczne, Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie

- Akta personalne, sygn. 1122, 1960, 2125, Michał Woysym-Antoniewicz,
- Akta personalne, sygn. 297, Seweryn Kulesza,
- Akta personalne, sygn. 3150, 2317, 5913, Henryk Dobrzański „Hubal”,
- Akta personalne, sygn. 7625, Janusz Komorowski,
- Departament Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I.300.30.192, Udział polskich jeźdźców w igrzyskach olimpijskich w Paryżu,
- Dziennik Rozkazów, sygn. I.340.40/8, Rozkaz dzienny nr 168 na dzień 29 lipca 1936 r.

OPRACOWANIA

Bieszka A., Organizacja i formy działania w zakresie kultury fizycznej w obozie VII A Murnau. Sprawozdanie dla Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, AWF Warszawa, Warszawa 1970, mps.

Bieszka A., *Organizacja i formy działania w zakresie kultury fizycznej w obozie VII A Murnau*, Warszawa 1970.

Bohatkiewicz J., *Oflag II B Arnswalde*, Warszawa 1974.

Bór-Komorowski T., *Armia Podziemna*, wyd. 8 popr. i uzup., Warszawa 2009.

Burski L., *Olimpiada roku wojny*, „Tygodnik Mazowiecki” 20 VII 1971.

Coubertin P. de, *Przemówienia. Pisma różne i listy*, Warszawa 1994.

106 W. Lipniacki, A. Miller, *Od Aten do Melbourne 1896–1956*, Warszawa 1957, s. 11.

- Czubak C., *Karną żabką... po olimpijski laur*, „Widnokreśli” 1972, nr 9.
- Duński W., *Konno po sławę. Leksykon polskiego jeździectwa*, t. 1, Warszawa 2012.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1927, nr 21, poz. 161; 1932, nr 103, poz. 866.
- Fularski J., *Według gwiazd na wschód. Moja ucieczka z oflagu i inne wojenne przeżycia 1939–2009*, Międzychód 2009.
- Gasztold T., *Z dziejów Ziemi Choszczeńskiej w latach 1939–1945*. W: *Ziemia Choszczeńska przeszłość i teraźniejszość*, red. S. Lasek, Szczecin 1976.
- Giertych J., *Wrześniowcy: opowieści*, Londyn 1957.
- Głuszek Z., *Leksykon polskich olimpijczyków 1924–1998*, Warszawa 1999.
- Hudycz T., *Wychowanie fizyczne i sport w obozie jenieckim II C Woldenberg*, Warszawa 1970.
- Jans W., *Kultura fizyczna w obozie jenieckim II C w Woldenbergu w latach 1940–1945*, Gorzów Wielkopolski 1976.
- Jans W., *Od siatkówki do olimpiady*, „Nadodrze” 5 III 1976.
- XX Jubileuszowe Ogólnopolskie Kryterium Kolarskie w Choszcznie o Memoriał redaktora Zygmunta Weissa*, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolski, afisze zawodów, 1988.
- Jucewicz A., *Olimpijczycy w walce o wolność*. W: *50 lat na olimpijskim szlaku*, [kom. red. A. Brzezicki i in.], Warszawa 1969.
- Kapeluszny T., *Wychowanie fizyczne i sport w oflagu Gross Born*, Gorzów Wielkopolski 1977.
- Kisielewicz D., *Losy dowódców powstania warszawskiego w obozach jenieckich*, „Łambinowicki Rocznik Muzealny” 2004, t. 27.
- Kotarski S., *W XXX rocznicę wyzwolenia obozu w Dobiegniewie. Konwencja genewska a polscy jeńcy wojenni*, „Nadodrze” 12–25 I 1975.
- Lang A., *Wspomnienia (lata 1910–1990)*, Wrocław 1991, rękopis wspomnień złożony jako depozyt w Muzeum Armii „Poznań” Oddział Wielkopolskiego Muzeum Walk Niepodległościowych w Poznaniu.
- Lipniacki W., Miller A., *Od Aten do Melbourne 1896–1956*, Warszawa 1957.
- Lipoński W., *Historia sportu na tle rozwoju kultury fizycznej*, Warszawa 2012.
- Lipoński W., *Olimpizm dla każdego: popularny zarys wiedzy o historii, organizacji i filozofii ruchu olimpijskiego*, Poznań 2000.
- Łuczak M., *Szermierka w Polsce w latach 1945–1989*, Poznań 2002.
- Majchrowski S., *Za drutami Murnau*, Warszawa 1970.
- Matuchniak-Mystkowska A., *Sport jeniecki w Oflagach II B Arnswalde, II C Woldenberg, II D Gross Born. Analiza socjologiczna*, Łódź 2021.
- Memoriał redaktora Zygmunta Weissa. 2-dniowy wyścig kolarski szlakiem oficerskich obozów jenieckich na trasie Dobiegniew–Choszczno*, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolski, afisze zawodów, 1984.

- Modzelewski W., *Za drutami Oflagu II C*, „Wrocławski Tygodnik Katolików” 28 I 1973.
- Niewiadomski T., *Mecz piłkarski w Stalagu IV A*, „Kierunki” 1 VI 1986.
- Niewiadomski T., *Międzynarodowy mecz w Stalagu*, „Stolica” 6 IV 1969.
- Niewiadomski T., *Olimpiada w Stalagu*, „Katolik” 18 VII 1976.
- Niewiadomski T., *Olimpijska „Stolica” z 1940 r.*, „Stolica” 1 VIII 1976.
- Niewola i nadzieja. Korespondencja wojenna Andrzeja i Krystyny Mystkowskich*, oprac. A. Matuchniak-Mystkowska, J. Mystkowski, P. Stanek, Opole 2018.
- Obóz dla jeńców oficerów. Oflag II B Arnswalde*, „Jadwiga” Pismo Parafii św. Jadwigi Królowej” 2004, nr 3, wyd. spec.
- Olesik J., *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa 1988.
- Olszański T., *Olimpiady letnie*, Warszawa 1976.
- Ostaniek A.A., *Przebieg mobilizacji 1939 roku na terenie Okręgu Korpusu nr VI „Lwów”*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2013, t. 2.
- Pollack J., *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli*, [wyd. 2 popr. i uzupeł.], Warszawa 1986.
- Porada Z., *Starożytnie i nowożytnie igrzyska olimpijskie*, Kraków [1980].
- Porada Z., *Zimowe igrzyska olimpijskie 1924–2006*, Kraków 2007.
- Półchłopek W., *Wychowanie fizyczne i sport żołnierzy polskich w obozach jenieckich Wehrmachtu i NKWD (1939–1945)*, Opole 2002.
- Rudawska K., *Koń niósł go przez całe życie*, „Koń Polski” 1988, nr 4.
- Skowronek T., *Zapomniane igrzyska*, Borne Sulinowo 2014.
- Słoniewski M., *Seweryn Kulesza. Słownik biograficzny WF*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1986, nr 1.
- Sport akademicki w relacjach i wspomnieniach*, wybór i oprac. R. Wryk, Poznań 2009.
- Suszko J., *Lekka atletyka za drutami. Olimpiada 1944 r.*, „Lekkoatletyka” 1960, nr 9.
- Szutowicz A., *Olimpiada w Oflagu II B. Czy była?*, „Ziemia Drawieńska” 2008, nr 48.
- Szutowicz A., Giziński S., *Oflag II B Arnswalde. Jenieckie losy*, Wrocław 2013.
- Tuszyński B., *Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939–1945*, Warszawa 1999.
- Tuszyński B., Kurzyński H., *Leksykon olimpijczyków polskich. Od Chamonix i Paryża do Soczi 1924–2014*, Warszawa 2014.
- Urban R., *Janusz Komorowski – kariera zawodowa i sportowa olimpijczyka*. W: *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i II RP*, red. R. Wasztyl, Kraków 2002.
- Urban R., *Jeźdźcy – olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Gorzów Wielkopolski 2012.
- Urban R., *Organizacja wychowania fizycznego i sportu żołnierzy polskich w niemieckich obozach jenieckich w czasie II wojny światowej*. W: *Historia polskiego*

i niemieckiego sportu w XIX i XX wieku. Idee, ludzie, polityka i kultura, red. D. Wojtaszyn, W. Stępiński, J. Eider, Poznań 2016.

Weiss Z., *Olimpiada za drutami*, „Kierunki” 18 VII 1976.

Wendt J., *Wychowanie fizyczne i sport w oflagach Arnswalde, Neubrandenburg i Gross Born*, Warszawa 1970.

Woltmann B., *Kultura fizyczna w oficerskich obozach jenieckich szczecińskiego okręgu wojskowego*, „Prace Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Uczelni Technicznych” 1985, z. 10.

Woltmann B., *Rekreacja fizyczna i sport w obozie jenieckim w Woldenbergu*, „Zeszyty Gorzowskie” 1978.

Wroczyński R., *Powszechno dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 1979.

Wryk R., *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015.

Wryk R., *Początki ruchu olimpijskiego w Polsce*, Poznań 2012.

Wryk R., *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*, Poznań 2016.

Wryk R., *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939: biogramy olimpijczyków*, Poznań 2006.

Wryk R., *Sport polski w cieniu swastyki. Szkic historiograficzny*, „Przegląd Zachodni” 2018, nr 4.

Złota księga pięcioboju nowoczesnego w Polsce 1922–2005: ludzie – kluby – fakty – zdarzenia – laury, [teksty B. Bogdan i in.], Warszawa 2006.

Polish Olympians in German prisoner-of-war camps (Summary)

Keywords: Olympians, Olympic Games, POW camps, World War II

Polish athletes – as a national representation – had not made their debut in the Olympic Games until 1924. In the Interwar period, they competed in four winter Olympics (Chamonix 1924, St. Moritz 1928, Lake Placid 1932, Garmisch Partenkirchen 1936) and four summer ones (Paris 1924, Amsterdam 1928, Los Angeles 1932, Berlin 1936). Altogether, there were 327 Olympians who took part in the Games – 266 athletes representing Poland in the summer Olympics and 61 in the winter ones. In 1939, some of them had commenced their preparations for the successive Olympic Games planned for 1940. The outbreak of World War II disrupted all training camps and the athletes – including Olympians – were sent to fight in the front lines. There were 12 Polish Olympians of the Interwar years who were killed directly in combat with the aggressor or died in other circumstances

during the Polish September Campaign. Many found themselves taken captive and were interned in German or Soviet POW camps, the most numerous groups of POWs being those at Oflag II C Woldenberg, then II D Gross Born, VII A Murnau and II B Arnswalde, from where they were transferred to other oflags. Despite the hardships of living in captivity, the Olympians initiated actions aimed at taking up physical activity and sports rivalry by all POWs, appreciating the significance of sport for maintaining physical and psychic health condition and prevention of the 'behind-the-wires' disease. They also perceived the integrative and social advantages of practising sports. To many POWs their engaging in sports activities became a way of surviving six years in captivity.